

Οι Οικονομικές Διακυμάνσεις στην Ελλάδα Κατά το Τρίτο & Τέταρτο Μακρό Κύμα

ΔΕ. ΔΡΧ. (ΣΤΑΘ. ΣΙΜΕΣ 1961)

ΤΣΑΓΓΑΔΟΥΡΑ ΑΝΑΤΟΛΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.:	4620/1
Ημερ. Εισ.:	08-05-2005
Δωρεά:	Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός:	ΠΤ – ΟΕ
	2005
	ΤΣΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ
ΤΟ ΤΡΙΤΟ ΚΑΙ ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΑΚΡΟ ΚΥΜΑ**

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ

κ.. ΜΙΧΑΛΗΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΣΑΓΓΑΔΟΥΡΑ ΑΝΑΤΟΛΗ
Α.Μ. 1601110

ΒΟΛΟΣ 2005

*Αφιερώνεται στους
αγαπημένους μου γονείς*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρακάτω εργασία επικεντρώνει το ερευνητικό της ενδιαφέρον στην ανάλυση και περιγραφή των κυκλικών οικονομικών διακυμάνσεων της Ελληνικής οικονομίας μεταξύ των ετών 1895 – 1990. Πιο συγκεκριμένα, ως ιστορικό και εμπειρικό υπόβαθρο για τη διερεύνηση των οικονομικών διακυμάνσεων χρησιμοποιείται η περίπτωση της Ελλάδας στη διάρκεια του μεσοπολέμου και στη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου. Ή καλύτερα, όπως αναφέρεται στον τίτλο της εργασίας, κατά το τρίτο (1895 – 1940) και τέταρτο (1940 – 1990) μακρό κύμα σύμφωνα με τις θεωρίες του N. D. Kondratiev.

Στο εισαγωγικό κεφάλαιο της εργασίας αναλύονται η θεωρία των διακυμάνσεων και των φάσεων του οικονομικού κύκλου καθώς και η θεωρία των μακρών κυμάτων του τύπου Kondratiev. Η οικονομική δραστηριότητα μιας οικονομίας άλλοτε αυξάνεται γρήγορα, άλλοτε αργά και άλλοτε μειώνεται. Δηλαδή άλλοτε χαρακτηρίζεται από άνθηση, άλλοτε από κρίση, άλλοτε από κάθοδο κι άλλοτε από ύφεση.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας συντελείται μια παρουσίαση των οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων της

εποχής της Ελλάδας του μεσοπολέμου (1895 – 1990). Κατ' αρχήν θεμελιώνουμε την άποψη ότι τα οικονομικά μεγέθη επιτρέπουν το συμπέρασμα ότι η Ελλάδα βρισκόταν κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου σε μια έντονη διαδικασία ποσοτικής οικονομικής ανάπτυξης και διεύρυνσης των παραγωγικών της δυνάμεων. Στη συνέχεια συνθέτουμε ένα χρονικό της οικονομικής εξέλιξης της Ελλάδας μεταξύ των ετών 1895 – 1940 από το οποίο προκύπτει η παραπάνω ανοδική πορεία της ελληνικής οικονομίας όσο και η επισήμανση των σημαντικότερων που υπέστη η οικονομική δραστηριότητα την εποχή αυτή. Έτσι αποδεικνύεται πως τα έτη 1922, 1926 και 1932 αποτελούν τα κατώτατα σημεία οικονομικής ύφεσης, ενώ στις περιόδους πριν, μεταξύ και μετά από τα χρονικά αυτά ορόσημα εκτυλίσσονται και τρεις διαδοχικές φάσεις του οικονομικού κύκλου του μεσοπολέμου. Αναζητώντας μια ερμηνεία για την εμφάνιση των οικονομικών διακυμάνσεων σ' αυτή την περίοδο, επισημαίνουμε τη σχέση μεταξύ ελλείμματος εμπορικού ισοζυγίου, νομισματικής κυκλοφορίας και βιομηχανικής δραστηριότητας.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφιερώνεται στην ανάλυση της οικονομικής και πολιτικής επισκόπησης της μεταπολεμικής περιόδου της Ελλάδας (1940 – 1990). Συντάσσουμε πάλι χρονολόγιο των εξελίξεων όπου περιγράφονται αναλυτικά οι οικονομικές διακυμάνσεις της ελληνικής οικονομίας με βάση τα μεγέθη της συνολικής παραγωγής, της συνολικής ζήτησης και προσφοράς, του ΑΕΠ, του πληθωρισμού και με βάση τα στοιχεία της γεωργίας, της βιομηχανίας, των εισαγωγών και εξαγωγών.

Το τελευταίο μέρος της εργασίας αφιερώνεται στην καταγραφή των κυριότερων πορισμάτων τα οποία προκύπτουν ως αποτέλεσμα της έρευνα και αφορούν ερμηνείες της οικονομικής πορείας της Ελλάδας κατά το τρίτο και τέταρτο μακρό κύμα.

SUMMARY

The following paper focuses its research interest on the analysis and the description of the cyclic economic fluctuations of the Greek economy between the years 1895 – 1990. More specifically, as a historical and empirical base for the investigation of the economic fluctuations, it studies the circumstances of the economical expansion, which occurred during the pre-war and post war periods. They are or as referred to the title of the paper, in the third (1895 – 1940) and fourth (1940 – 1990) long wave periods, in accordance with the theories of N.D. Kondratiev.

The paper's introductory chapter analyses the theory of the fluctuations and the phases of the economic cycle, as well as the theory of the long waves of the type defined by Kontratiev. The economic activity of a state economy sometimes increases rapidly, sometimes it increases more slowly and on other occasions it decreases. That is, sometimes an economy can be characterized as expanding, sometimes as contracting, at other times as on the rise and at other times as in a slump.

The first chapter of the paper consists of a presentation of the economic and political developments in pre-war Greece (1895 – 1940). It begins, by laying the foundations for the view that is based on the size of its economy at that time, it can be concluded that Greece was in the process of intense economical development and exploration of its production potential. Then it proceeds to chronicle Greece's economical development between the years of 1895 and 1940, which clearly show not only the upward trends of the Greek economy mentioned above, but also the significant fluctuations which the economic activity was subject to at that time. Thus, it is evident that the years 1922, 1926 and 1932 constituted the lowest points of the economic recession, while in the periods before, during and after these landmarks in time, all three successive phases of the pre-war economical cycle took place. In the quest for an explanation for the appearance of the economic fluctuations at these particular times, stress is put on the relationship between trade balance deficits, the circulation of currency and the industrial output.

The second chapter is dedicated to the analysis of the economic and political events which occurred in post-war Greece (1940 – 1990). Again, a chronicle of all the relevant developments has been compiled, which describes in detail the fluctuations of the Greek economy based on the size of its total production capability, supply and demand, the GNP, the rate of inflation, which includes information concerning agriculture, industry, imports and exports.

The final part of the paper details the most significant conclusions which were reached as the result of the research and is concerned with interpreting the economic trends in Greece, during the third and fourth long wave periods.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΠΕΡΙΛΗΨΗ</u> -----	1
<u>SUMMARY</u> -----	3
<u>ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ</u> -----	6
<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u> -----	7
Α/ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ -----	8
Β/ Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΜΑΚΡΩΝ ΚΥΜΑΤΩΝ -----	13
1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟ ΤΡΙΤΟ ΜΑΚΡΟ ΚΥΜΑ (1895- 1940) ---	18
1.1 ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ -----	18
1.1.1. <u>Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1895 – 1918</u> -----	18
1.1.2. <u>Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1918 – 1922</u> -----	20
1.1.3. <u>Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1922 - 1928</u> -----	22
1.1.4. <u>Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1928 – 1932</u> -----	26
1.1.5. <u>Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1932 – 1936</u> -----	29
1.2. ΟΙ ΚΥΚΛΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ	
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ -----	32
2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΑΚΡΟ ΚΥΜΑ (1940 – 1990) --	35
2.1. ΣΥΝΤΟΜΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ	
ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ. -----	35
2.2.1. <u>Η ΣΤΑΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ 1952</u> -----	43
2.2.2. <u>Η «ΡΑΓΔΑΙΑ» ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1955 – 1957</u> -----	45
2.2.3. <u>Η ΕΝΤΑΤΙΚΗ ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1961 – 1966</u> ---	47
2.2.4. <u>Η ΣΥΓΚΥΡΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1968 – 1973</u> -----	49
2.2.5. <u>Η ΑΝΑΘΕΡΜΑΝΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1975 – 1980</u>	
-----	52
2.2.6. <u>Ο ΠΑΡΑΤΕΤΑΜΕΝΟΣ ΣΤΑΣΙΜΟΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ</u>	
1980 – 1992-----	54
<u>ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ</u> -----	61
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u> -----	67

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος της παρακάτω εργασίας είναι η σαφής ανάλυση των οικονομικών διακυμάνσεων της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο του μεσοπολέμου κι έπειτα κατά τη μεταπολεμική περίοδο (1900 – 1990). Την περίοδο αυτή μπορούμε όμως να τη μελετήσουμε κι από τη σκοπιά των κυμάτων. Ο Nikolai Dmitrievich Kondratiev, επικεφαλής του Ινστιτούτου Οικονομικής Συγκυρίας της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, βρήκε ευνοϊκές συνθήκες για να αναπτύξει τις ιδέες του περί μακροχρόνων οικονομικών διακυμάνσεων τις οποίες ονόμασε μακρά κύματα. Η περίοδος που θα μελετήσουμε (1900 – 1990) αντιστοιχεί στο τρίτο και τέταρτο μακρό κύμα τύπου N. D. Kondratiev.

Δεν μπορούμε όμως να συνεχίσουμε πριν δώσουμε τους απαραίτητους ορισμούς των οικονομικών διακυμάνσεων και των μακρών κυμάτων του N. D. Kondratiev.

Α/ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ

Οικονομικές διακυμάνσεις ονομάζουμε τις απότομες αυξομειώσεις των διάφορων οικονομικών συντελεστών που οφείλονται είτε σε καθαρά οικονομικά αίτια είτε σε διάφορους άλλους εξωτερικούς παράγοντες όπως κλιματολογικές μεταβολές, κοινωνικές αναστατώσεις. Οι οικονομικές διακυμάνσεις μπορούν να παρουσιαστούν σε έναν τομέα, σε μια εθνική οικονομία ή και στην παγκόσμια οικονομία.

Οι οικονομικές διακυμάνσεις χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες:

1. Άρρυθμες διακυμάνσεις. Οι άρρυθμες διακυμάνσεις οφείλονται σε αίτια που είναι απίθανο να ξαναεμφανιστούν: σεισμοί, κοινωνικές ταραχές, οικονομικός αποκλεισμός.

2. Εποχιακές διακυμάνσεις. Οι εποχιακές διακυμάνσεις οφείλονται σε αλλαγές των κλιματολογικών συνθηκών ή των εποχιακών δραστηριοτήτων διάφορων σημαντικών κλάδων ή τομέων. Για παράδειγμα καταστροφικές πλημμύρες μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά τη συνολική παραγωγή σιταριού με αποτέλεσμα: να μειωθεί το εισόδημα των αγροτών, να αυξηθούν οι τιμές των άλλων προϊόντων και υπηρεσιών, να περιοριστεί η βιομηχανική δραστηριότητα.

3. Μακροχρόνιες διακυμάνσεις. Οι μακροχρόνιες διακυμάνσεις παρουσιάζονται σε ορισμένα χρονικά διαστήματα.

4. Κυκλικές διακυμάνσεις. Οι κυκλικές διακυμάνσεις ουσιαστικά είναι μακροχρόνιες διακυμάνσεις που χαρακτηρίζονται για την κυκλικότητά τους. Δηλαδή με τη συμπλήρωση μιας κυκλικής διακύμανσης η οικονομία μοιάζει στο ίδιο επίπεδο ανάπτυξης.

Στις κατηγορίες 3 και 4 θα σταθούμε περισσότερο, γιατί με βάση αυτές εξελίσσεται η εργασία¹.

Αν παρατηρήσουμε λοιπόν τα στοιχεία μιας οικονομίας για μεγάλες χρονικές περιόδους θα δούμε ότι η παραγωγή, το εισόδημα και η απασχόληση, δηλαδή γενικά η οικονομική δραστηριότητα, άλλοτε αυξάνεται γρήγορα και, άλλοτε αργά και άλλοτε μειώνεται. Οι μεταβολές αυτές ονομάζονται οικονομικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι και παρουσιάζουν μια συστηματική κυκλικότητα. Βέβαια παρότι οι οικονομικοί κύκλοι επαναλαμβάνονται, δεν είναι ίδιοι ως προς την ένταση και τη διάρκειά τους. Τα στάδια από τα οποία περνάει η οικονομία στη διάρκεια του κύκλου έχουν κοινά χαρακτηριστικά και ονομάζονται φάσεις του οικονομικού κύκλου.

Οι φάσεις του οικονομικού κύκλου είναι τέσσερις²:

1. Η φάση της ύφεσης. Η φάση της ύφεσης χαρακτηρίζεται από εκτεταμένη ανεργία, έλλειψη επενδύσεων και ανεπαρκή ζήτηση καταναλωτικών αγαθών. Αυτό σημαίνει ότι οι επιχειρήσεις που παράγουν τόσο καταναλωτικά όσο και κεφαλαιουχικά αγαθά έχουν αχρησιμοποίητη ή πλεονάζουσα παραγωγική δυναμικότητα. Η παραγωγή και τα εισοδήματα βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδό τους. Οι τιμές αν δεν μειώνονται, τουλάχιστον δεν αυξάνονται ή αυξάνονται ελάχιστα και τα κέρδη των επιχειρήσεων είναι χαμηλά. Μάλιστα πολλές επιχειρήσεις μπορεί να έχουν ζημιές αντί για κέρδη. Το γενικό επιχειρηματικό κλίμα δεν είναι ευνοϊκό για την ανάληψη επενδύσεων και επικρατεί απαισιοδοξία για το μέλλον.

2. Η φάση της ανόδου ή άνθησης. Η φάση της ύφεσης θα τελειώσει κάποτε. Ανεξάρτητα από την

¹ Εγκυκλοπαίδεια, Επιστήμη και Ζωή

² ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ, 1990, σελ 164-165

αιτία που την ανακάμπτει, κατά τη φάση της άνθησης παρατηρούμε αύξηση της παραγωγής, του εισοδήματος και της απασχόλησης. Η αύξηση της παραγωγής είναι εύκολη γιατί υπάρχει πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα και γενικά υποαπασχολούμενοι παραγωγικοί συντελεστές. Καθώς αυξάνεται η συνολική ζήτηση και η παραγωγή, αυξάνονται και τα κέρδη και αυτό δημιουργεί ευνοϊκότερο κλίμα για επενδύσεις. Στην αρχή η αύξηση της παραγωγής δε συνοδεύεται από την αύξηση των τιμών. Καθώς όμως αυξάνεται η συνολική ζήτηση και αυξάνεται η απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών αρχίζουν να εμφανίζονται και οι πρώτες αυξήσεις των τιμών.

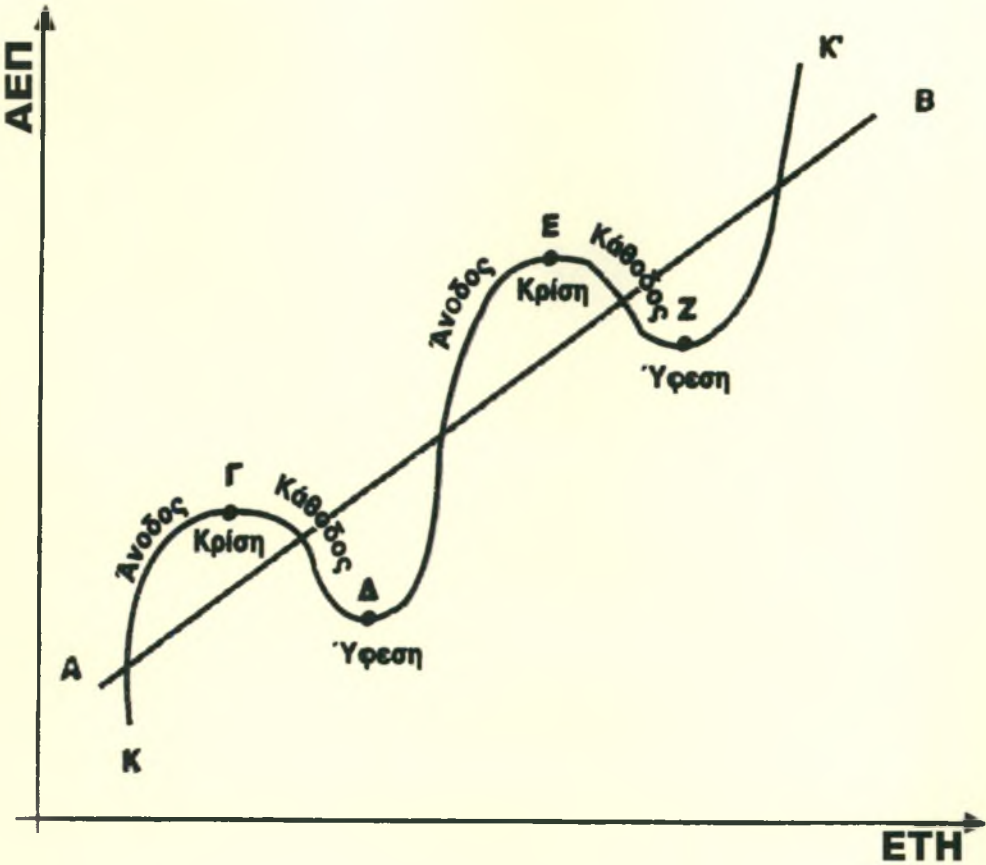
3. Η φάση της κρίσης. Η τάση για αύξηση των τιμών είναι πιο έντονη καθώς η οικονομία πλησιάζει το επίπεδο της πλήρους απασχόλησης. Αρχίζουν τώρα να εμφανίζονται «στενότητες», δηλαδή ελλείψεις, αρχικά σε ορισμένες κατηγορίες εξειδικευμένης εργασίας και αργότερα σε εργατικό δυναμικό γενικά. Η αύξηση της παραγωγής γίνεται δυσκολότερη, το κόστος αυξάνεται και η αύξηση των τιμών γενικεύεται. Η οικονομία βρίσκεται στην κορυφή του κύκλου, δηλαδή στο τελευταίο στάδιο της ανοδικής της πορείας. Σε αυτό το στάδιο η οικονομία είναι πιο ευαίσθητη και περισσότερο ευάλωτη στους διάφορους παράγοντες που μπορούν να ανακόψουν την ανοδική πορεία της. Αν αυτό συμβεί, τότε επέρχεται η κρίση, η οικονομία έχει ξεπεράσει το ανώτατο σημείο και εισέρχεται στην φάση της καθόδου.

4. Η φάση της καθόδου. Τα φαινόμενα που παρατηρούνται στη φάση της καθόδου είναι τα αντίθετα από αυτά που συναντάμε στην ανοδική πορεία της οικονομίας: μείωση της κατανάλωσης, στασιμότητα ή μείωση των επενδύσεων, μείωση του

εισοδήματος και της απασχόλησης. Οι κύκλοι όμως διαφέρουν τόσο ως προς τη διάρκειά τους όσο και ως προς την ένταση των φαινομένων που παρατηρούνται. Έτσι, άλλες φορές η φάση της καθόδου τελειώνει γρήγορα, οπότε η οικονομία ξαναρχίζει την ανοδική πορεία σχετικά ανώδυνα και άλλες φορές οδηγεί σε παρατεταμένη ύφεση με όλα τα συμπτώματα που περιγράφουμε πιο πάνω.

Μια απλοποιημένη εικόνα του οικονομικού κύκλου δίνεται στο διάγραμμα που ακολουθεί. Στον κάθετο άξονα μετράμε το επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας και στον οριζόντιο τα έτη. Η γραμμή ΑΒ παριστάνει τη μακροχρόνια ανοδική τάση της οικονομίας και κάνει πιο φανερή την έννοια των διακυμάνσεων που παριστάνει η γραμμή ΚΓΔΕΖΚ'.

Β/ Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΜΑΚΡΩΝ ΚΥΜΑΤΩΝ

Το όνομα του Nikolai Dmitrievich Kondratiev έγινε συνώνυμο με την ιδέα των μακροχρόνιων οικονομικών κύκλων που έχουν καθιερωθεί στη βιβλιογραφία ως μακρά κύματα.

Ο Kondratiev ανέπτυξε η θεωρία του περί μακρών κυμάτων, επεξεργαζόμενος στοιχεία χρονολογικών σειρών τιμών και ποσοτήτων διαφόρων προϊόντων, και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι καπιταλιστικές οικονομίες υπόκεινται σε μακροχρόνιες κυκλικές διακυμάνσεις διάρκειας 45 – 55 ετών, όπου η φάση της οικονομικής ανόδου διαρκεί περίπου όσο και η φάση της καθόδου. Πιο συγκεκριμένα εκτίμησε τους οικονομικούς κύκλους σε στοιχεία χρονολογικών σειρών μέσω μιας διαδικασίας δύο σταδίων. Στο πρώτο στάδιο αποχώριζε την τάση των οικονομικών, χρησιμοποιώντας πολυωνυμικές συναρτήσεις και στη συνέχεια έδειχνε την ύπαρξη κύκλων μέσω φιλτραρίσματος των στοιχείων που προέκυπταν, χρησιμοποιώντας εννεατείς κινητούς μέσους όρους³.

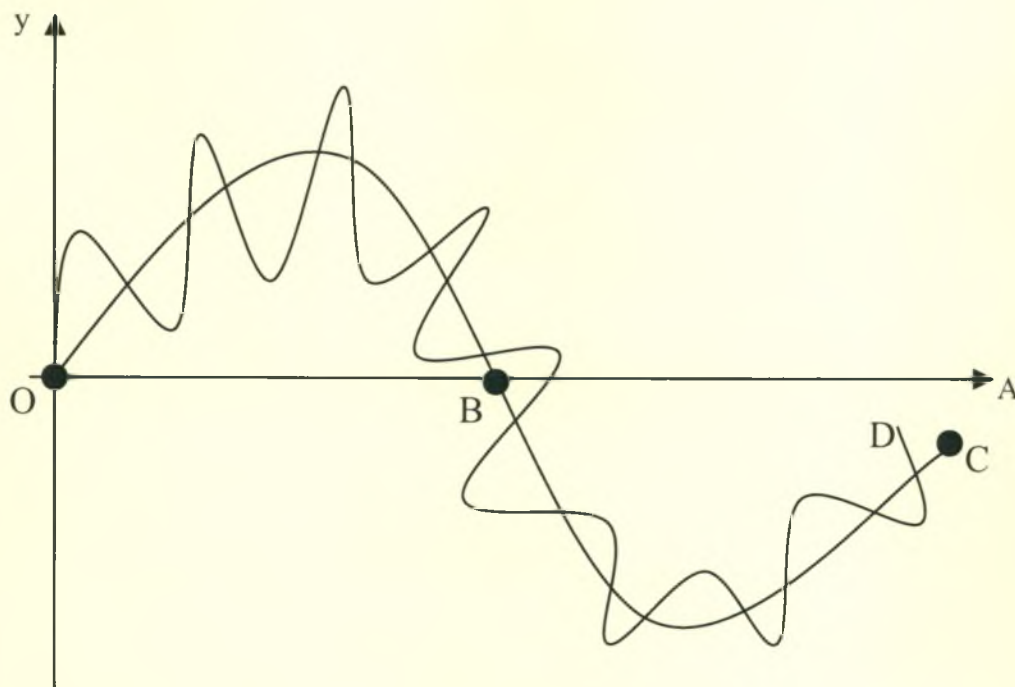
Ένα τυπικό μακρό κύμα απεικονίζεται παρακάτω⁴ όπου η διακεκομμένη γραμμή παριστάνει τις δύο φάσεις του μακρού κύματος, την ανοδική OB και την καθοδική BC. Ενώ η ευθεία OA παριστάνει επιφάνεια της θάλασσας σε κατάσταση πλήρους ηρεμίας. Η συνεχής γραμμή OD αναφέρεται σε μικρότερης διάρκειας κυματώσεις και παριστάνει την ορατή επιφάνεια της θάλασσας. Σε κάθε χρονική στιγμή η επιφάνεια της θάλασσας βρίσκεται είτε πάνω είτε κάτω από το νοητό επίπεδο ισορροπίας (ευθεία OA).

---

³ Α. Τσουλιφίδης, 2003, σελ 162

⁴ Α. Τσουλιφίδης, 2003, σελ 163

Αν δίνουμε οικονομικό νόημα στο ανώτερο γράφημα τότε η ευθεία OA θα αναφερόταν για παράδειγμα στο μακροχρόνιο μέσο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ (σε σταθερές τιμές) μιας οικονομίας και η γραμμή OC στην απόκλιση του πραγματοποιούμενου ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ από το μέσο ρυθμό. Η διακεκομμένη γραμμή αναφέρεται σε ένα κινητό μέσο όρο που εφαρμόζεται στη γραμμή OD , προκειμένου να εξαλείψει τις μικρότερες σε διάρκεια διακυμάνσεις. Ανάλογα μπορούμε να απεικονίσουμε μια σειρά από άλλες μεταβολές όπως την παραγωγή προϊόντων, τα επιτόκια, τους μισθούς, την προσφορά χρήματος, το γενικό επίπεδο των τιμών.

Τα κανονικά επανεμφανιζόμενα χαρακτηριστικά των μακρών κυμάτων σύμφωνα με τον Kondratieff συμπεριλαμβάνουν:

- Ενδιάμεσης διάρκειας κύματα που χαρακτηρίζουν κύκλους αποθεμάτων και επενδύσεων. Στην ανοδική φάση του μακρού κύματος τα έτη άνθησης είναι περισσότερα από αυτά της ύφεσης, ενώ το αντίθετο συμβαίνει στην καθοδική φάση του μακρού κύματος.
- Στη διάρκεια της ύφεσης του μακρού κύματος, ο αγροτικό τομέας της οικονομίας είναι αυτός που πλήττεται περισσότερο από κάθε άλλον.
- Οι καινοτομίες μεγάλης κλίμακας πραγματοποιούνται στη φάση ύφεσης του μακρού κύματος και η διάχυσή τους επιτυγχάνεται στην αρχική φάση της άνθησης.
- Στην αρχική φάση άνθησης του μακρού κύματος, κατά κανόνα, αυξάνεται η παραγωγή χρυσού και η παγκόσμια αγορά διευρύνεται με την προσάρτηση καινούργιων αγορών.
- Στη διάρκεια της φάσης άνθησης του μακρού κύματος παρατηρούνται, κατά κανόνα, οι πολεμικές συρράξεις και οι επαναστάσεις.

Το κίνητρο για τη μελέτη των μακρών κυμάτων έγκειται στο ότι καθιστούν δυνατή την περιοδολόγηση της οικονομικής εξέλιξης κατά τρόπο τέτοιο ώστε να συνδέονται διαφορετικές περίοδοι και να συγκρίνονται εντός ενός ενιαίου θεωρητικού πλαισίου. Έτσι κανείς θα αποκόμιζε μια καλύτερη αίσθηση της τρέχουσας οικονομικής φάσης, αν τη συνέκρινε με άλλες ανάλογες του παρελθόντος. Από μια τέτοια σχετική σύγκριση είναι δυνατό οι αναλύσεις της τρέχουσας φάσης της οικονομίας να μας οδηγήσουν σε πιο οριστικά συμπεράσματα σχετικά με τα αποτελέσματα των ασκούμενων πολιτικών. Επιπλέον τα μακρά κύματα θα μπορούσαν να συμβάλουν

στον εντοπισμό των αιτιών των μακροχρόνιων οικονομικών επιδόσεων, όπως επίσης και να βελτιώσουν την ακρίβεια των μακροχρόνιων προβλέψεων.

Ο παρακάτω πίνακας παραθέτει μια περιοδολόγηση των μακρών κυμάτων που βασίζεται στο κείμενο του Kondratiev. Το ονομάζουμε ιδεατά μακρά κύματα επειδή θέτουμε ακριβείς ημερομηνίες για τα έτη που αποτελούν σημεία καμπής⁵.

ΠΡΩΤΟ ΜΑΚΡΟ ΚΥΜΑ 1790 – 1845 (55 έτη)	
Άνθηση (Η Βιομηχανική Επανάσταση)	1790 – 1815 (25 έτη)
Κρίση (Η πείνα του 1840)	1815 – 1845 (30 έτη)
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΑΚΡΟ ΚΥΜΑ 1845 – 1895 (50 έτη)	
Άνθιση (Η βικτωριανή άνθηση)	1845 – 1870 (25 έτη)
Κρίση (Η μεγάλη κρίση)	1870 – 1895 (25 έτη)
ΤΡΙΤΟ ΜΑΚΡΟ ΚΥΜΑ 1895 – 1940 (45 έτη)	
Άνθιση (Η belle époque)	1895 – 1920 (25 έτη)
Κρίση (Η κρίση του 1930)	1920 – 1940 (20 έτη)
ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΑΚΡΟ ΚΥΜΑ 1940 – 1990	
Άνθιση (Ο χρυσός αιώνας συσσώρευσης)	1940 – 1970
Κρίση (Η σιωπηρή κρίση)	1970 – 1990
ΠΕΜΠΤΟ ΜΑΚΡΟ ΚΥΜΑ 1990 –	
Άνθιση (Η πληροφορική επανάσταση)	1990 –

⁵ Λ. Τσουλφίδης, 2003, σελ 165

*«Η οικονομική χρειάζεται την ιστορία
πολύ περισσότερο από ότι η ιστορία την
οικονομική»*
Charles Kindelberger, 1989

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟ ΤΡΙΤΟ ΜΑΚΡΟ ΚΥΜΑ (1895- 1940)

1.1 ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ

Τα έτη 1895 – 1940 που θα αναλύσουμε χαρακτηρίζονται από μια μεγάλη πολιτικοοικονομική αναταραχή. Όσον αφορά το θέμα της διεύρυνσης των οικονομικών εξελίξεων θα πρέπει να στοχεύσουμε σε μια περιοδολόγηση η οποία θα μας επιτρέψει να συλλάβουμε τις μεταβολές στην οικονομία και να αναδείξουμε τις ποιοτικές αναβαθμίσεις που συντελέστηκαν σε αυτή. Σύμφωνα με τα παραπάνω, ακολουθεί το χρονικό των εξελίξεων μεταξύ των ετών 1895 – 1940.

1.1.1. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1895 – 1918

Ο αντιπληθωρισμός του 1897 – 1909 πέρα από το μεταναστευτικό ρεύμα που προκάλεσε από την Ελλάδα προς τις Η.Π.Α. είχε ξεσηκώσει και μια ομάδα του εμπορικού κεφαλαίου, ιδίως του μικρού, που ασφυκτιούσε

κάτω από την περιοριστική νομισματική πολιτική και τους τοκογλυφικούς τόκους της ελεύθερης αγοράς και ζητούσε περισσότερα και φθηνότερα κεφάλαια για την ενίσχυση των οικονομικών δραστηριοτήτων⁶.

Μετά όμως την αποκατάσταση της ισοτιμίας της δραχμής με το φράγκο το 1909, χάρη στη συνεπή αντιπληθωριστική που ασκήθηκε από την εγκαθίδρυση του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ) και μετά, αποκαθίσταται η εμπιστοσύνη των ξένων χρηματιστικών κύκλων και των ομογενών κεφαλαιούχων προς την ελληνική οικονομία.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές γεννήθηκε ο Νόμος ΓΧΜΒ του 1910 που έγινε ευρύτερα γνωστός από το όνομα του ανθρώπου που τον εμπνεύστηκε, τον διοικητή της Ε.Τ.Ε. Ι. Βαλαωρίτη. Ειδικά το άρθρο 8 του ΓΧΜΒ διατυπώνει τη λειτουργία ενός μηχανισμού που εγγυάται την επίτευξη δύο σκοπών:

- τη δημιουργία αποθέματος χρυσού και συναλλάγματος στο θησαυροφυλάκιο της Ε.Τ.Ε.
- την αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας στην ελληνική αγορά η οποία ασφυκτιούσε, όπως προαναφέρθηκε, από τον αντιπληθωρισμό της ρύθμισης ΔΟΕ.

Η Ε.Τ.Ε. πολιτεύτηκε με αρκετή κινητικότητα και δεν αύξανε ασυλλόγιστα την κυκλοφορία των τραπεζογραμματίων. Έτσι, από το 1910 έως το 1919 και παρά την εμπόλεμη κατάσταση και τις μεγάλες πολεμικές δαπάνες της ελληνικής κυβέρνησης καθώς και την ενσωμάτωση των νέων περιοχών στον εθνικό κορμό η ισοτιμία της δραχμής προς τη λίρα, το φράγκο και το δολάριο παρέμεινε σταθερή. Βαθμιαία όμως και μέσα σε 4 χρόνια, όλο το σύστημα ΓΧΜΒ κατέρρευσε καταστρέφοντας ανεπανόρθωτα τις προσπάθειες τώσων

⁶ Μ. Ψαλλιδόπουλος, 1989, σελ 53

ετών για σταθερές ισοτιμίες μεταξύ του ελληνικού και των ξένων νομισμάτων⁷.

1.1.2. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1918 – 1922

Το 1918 βρίσκει την Ελλάδα σε μια αρκετά καλή οικονομική κατάσταση, παρά το γεγονός ότι βρίσκεται έξι χρόνια σε πόλεμο. Οι παράγοντες που συνέβαλλαν σ' αυτό είναι:

- ο διπλασιασμός της χώρας σε έκταση από το 1914 και μάλιστα η ενσωμάτωση της Μακεδονίας και της Θράκης, με εδάφη εύφορα για τη γεωργική παραγωγή,
- η συνεχής εισροή μεταναστευτικών εμβασμάτων και ναυτιλιακών κερδών στη χώρα ακόμα και μετά την αρχή των εχθροπραξιών,
- η ένταση των παραγωγικών προσπαθειών στην Ελλάδα, όσο είχε επιβληθεί ο αποκλεισμός στο νότιο τμήμα της χώρας από τους συμμάχους,
- η αυξημένη ζήτηση που προκαλούνταν από την παραμονή ξένων στρατευμάτων στη χώρα από το 1917 και μετά και
- η συνεχής κρατική ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες.

Έτσι, παρά τον τριπλασιασμό της νομισματικής κυκλοφορίας, η ισοτιμία της δραχμής με τα ξένα νομίσματα που είχε επιτευχθεί από το 1910 έμεινε σταθερή. Το Φεβρουάριο του 1918 μάλιστα, δίνονται από τους συμμάχους πιστώσεις ύψους 850.000.000 δρχ στην Ελλάδα, που οδηγούν σε μια ισόποση έκδοση

---

⁷ Μ. Παλλιδόπουλος, 1989, σελ 56

χαρτονομίσματος. Ο προεξοφλητικός τόκος πέφτει το Σεπτέμβριο του 1918 σε 3,5%, στο χαμηλότερο σημείο που έφτασε ποτέ. Η οικονομία προχωρεί καθώς οι αυξήσεις των τιμών και τα ξένα στρατεύματα λειτουργούν ήδη από το 1916 σαν κίνητρο για τις επιχειρήσεις και τους εισαγωγείς⁸.

Όλο το 1919 είναι χρονιά καλών προσδοκιών για τους επιχειρηματίες που μπορούν να έχουν φτηνές πιστώσεις και να μετακυλύουν με ήπιες ανόδους τιμών όλα τα στοιχεία του κόστους που ανέρχονται. Καθώς οι τελευταίοι περιορισμοί στο εξωτερικό εμπόριο που είχαν επιβληθεί λόγω του πολέμου αίρονται, η αξία του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου φτάνει σε τρομερά ύψη.

Το 1920, η ζήτηση κεφαλαίων ήταν τόσο μεγάλη ώστε το Γενάρη ο προεξοφλητικός τόκος ανεβαίνει στο 6% και το Μάιο στο 6,5%. Τη χρονιά αυτή το έλλειμμα φτάνει σε νέα ύψη ρεκόρ που οφείλονται στη μεγάλη μείωση των εξαγωγών. Αν και παράλληλα τα μεταναστευτικά εμβάσματα έφτασαν τα 22.000.000 λίρες η κατάσταση είχε αρχίσει να φτάνει στα όριά της. Η δραχμή συνεχίζει να υποτιμάται σε σχέση με τη λίρα, φτάνοντας τον Οκτώβριο του 1920 σε 35 δρχ αντί 25 δρχ.

Μεταξύ Οκτωβρίου 1917 – Σεπτεμβρίου 1921 ιδρύθηκαν 149 νέες βιομηχανικές επιχειρήσεις⁹.

Η νέα κυβέρνηση για να εξασφαλίσει το σεβασμό της συνθήκης των Σεβρών ήταν υποχρεωμένη να αυξήσει τις δημόσιες δαπάνες. Ενώ ήδη το 1917, το 1918 και το 1920 είχαν γίνει τρία εσωτερικά δάνεια ύψους 100,75 εκατ. δρχ και 300 εκατ. δρχ αντίστοιχα, το Μάρτιο του 1921 τυπώνονται και ρίχνονται στην αγορά 500 εκατ. δρχ. Την ίδια εποχή η λίρα έφτανε τις 70 δρχ ενώ και τα μεταναστευτικά εμβάσματα έπεσαν κατά 33%. Το

⁸ Μ. Παλλιδόπουλος, 1989, σελ 77

⁹ Μ. Παλλιδόπουλος, 1989, σελ 78

αισιόδοξο κλίμα των επιχειρηματικών προσδοκιών δίνει τη θέση του στην κερδοσκοπία ιδίως όσον αφορά το συνάλλαγμα. Η εγκαθίδρυση του Συνδικάτου Τραπεζών έχει ως συνέπεια τη διαμόρφωση μιας μαύρης αγοράς συναλλάγματος. Παράλληλα επιτράπηκε στην Ε.Τ.Ε. με διάφορα νομοθετικά διατάγματα να εκδώσει και για δικό της λογαριασμό τραπεζογραμμάτια, για να αγοράζει συνάλλαγμα πέρα από το ποσό που δικαιούνταν. Έτσι υπήρξε μια τεράστια διόγκωση της νομισματικής κυκλοφορίας που από 463,8 εκατ. δρχ το 1916 έφτασε τα 1425,3 εκατ. δρχ το 1920 και 4616,6 το 1924. Δεν είναι λοιπόν άξιο απορίας το ότι από το 1919 και μετά αρχίζει η υποτίμηση της δραχμής και η κρίση. Η καθαρή θέση του ισοζυγίου πληρωμών πέφτει στο μισό περίπου της προηγούμενης χρονιάς. Οι εισαγωγές μειώνονται κατά 60% και οι εξαγωγές κατά 26% με αποτέλεσμα οι εξαγωγές να αποτελούν το 78,5% των εισαγωγών.

Ενώ τα εμπορικά κέρδη μειώνονται δραστικά, η εγχώρια παραγωγή βρίσκει την ευκαιρία να εντείνει τις προσπάθειές της χωρίς τον ανταγωνισμό των εισαγωγών και να καλύψει την υπάρχουσα ζήτηση, ενώ η παράλληλη αύξηση των τιμών δίνει κέρδη.

Το 1922 τα κέρδη της ναυτιλίας ήταν περίπου μηδενικά. Η αξία του εξωτερικού μειώθηκε κι αυτή τη χρονιά, ενώ οι ιδρύσεις νέων επιχειρήσεων ήταν ελάχιστες.

1.1.3. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1922 - 1928

Οι πρώτοι μήνες μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή κυλούν μέσα σε μια πολιτικοοικονομική σύγχυση. Το πρώτο κύριο μέλημα των διαδοχικών κυβερνήσεων είναι να βρουν τρόπους αποκατάστασης κι ενσωμάτωσης των

νέων προσφύγων, που έχουν αυξήσει τον πληθυσμό κατά 20% περίπου στην οικονομική ζωή του τόπου. Βασικό χαρακτηριστικό όλων των χρόνων που θα ακολουθήσουν είναι η ολοκλήρωση της απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών.

Όλο το 1923 είναι χρονιά μιας αναζωογόνησης της οικονομικής δραστηριότητας μετά την πτώση του 1922. Αυξάνεται η προσφορά συναλλάγματος ενώ ανέρχονται και οι εισπράξεις από μεταναστευτικά εμβάσματα. Οι πρόσφυγες λειτουργούν ως σημαντικός νέος παράγοντας ζήτησης για τη βιομηχανία ειδών διατροφής. Σύμφωνα με μια εκτίμηση η κινητή περιουσία των προσφύγων που εισέρευσε στην Ελλάδα ήταν αξίας 25 εκατ. λιρών. Παράλληλα υπάρχει και μια τεράστια αύξηση της προσφοράς εργασίας, που κρατά τα ημερομίσθια χαμηλά, ενώ οι τιμές αυξάνουν. Μαζί αυξάνεται και το έλλειμμα του ισοζυγίου, στο τριπλάσιο μέσα σ' ένα χρόνο. Οι προοπτικές κερδών των βιομηχάνων και εμπόρων κάτω από αυτές τις συνθήκες βελτιώνονται.

Το 1924 συνάπτεται το πρώτο δάνειο μετά το 1922, το λεγόμενο προσφυγικό, ύψους 12.300.000 λιρών και αναλαμβάνεται συμβατικά η υποχρέωση δημιουργίας ειδικού φορέα που θα διαχειριστεί αυτά τα χρήματα. Ως παραγγελιοδότης στέγασης για τους πρόσφυγες θα ωθήσει τον οικοδομικό τομέα στις πόλεις σε άνοδο, ενώ θα δαπανήσει και χρήματα και για την αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων. Παράλληλα με νομικό διάταγμα η Ε.Τ.Ε. αποκτά το δικαίωμα να αγοράζει συνάλλαγμα για λογαριασμό του κράτους με έκδοση νέου χρήματος, δικαίωμα που χρησιμοποιεί αρκετά έντονα το 1924.

Η τιμή της λίρας κυμαίνεται το 1924 μεταξύ 202 – 298 δρχ και οι πιέσεις για κρατικές ενέργειες σχετικές με τη σταθεροποίηση της οικονομίας και του νομίσματος αρχίζουν να γίνονται εντονότερες. Το αίτημα μάλιστα της σταθεροποίησης υποστηρίζεται από κύκλους της Ε.Τ.Ε. η

οποία, όπως θα δούμε, τονίζει στις εκθέσεις της ότι μεγαλύτερο ρόλο στη διακυμάνσεις της αξίας του νομίσματος παίζουν ψυχολογικοί παράγοντες παρά η ποσότητα του χρήματος στην οικονομία.

Είναι όμως ανέφικτη η σταθεροποίηση του νομίσματος τα χρόνια αυτά λόγω της συνεχούς πολιτικής αναστάτωσης. Το 1924 ανέλαβαν διαδοχικά έξι Υπουργοί Οικονομικών, το 1925 ήταν τρεις και το 1925 όχι λιγότεροι από τέσσερις, οι οποίοι δεν ήταν σε θέση να ασκήσουν ουσιώδη επίδραση στην οικονομική πολιτική, αδυνατούσαν να προγραμματίσουν μακροχρόνιας απόδοσης μέτρα και επιπρόσθετα είχαν να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες του δημόσιου ταμείου για ρευστά.

Το κράτος επανειλημμένα άντλησε από την Ε.Τ.Ε. δάνεια, αναγκάστηκε να υπαναχωρήσει στη φορολογική μεταρρύθμιση του 1919 και επέβαλλε με νομικό διάταγμα την εφ' άπαξ φορολογία κινητής και ακίνητης περιουσίας.

Μια τελευταία πηγή πορισμού εσόδων για το κράτος ήταν τα έντοκα γραμμάτια Εθνικής Άμυνας. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, το Δεκέμβριο του 1921 ήταν 309 εκατομμύρια και το Δεκέμβριο του 1923 είχαν ανέβει στα 331 εκατομμύρια. Με νόμο το 1924 ανέβηκαν στα 2,5 δις, το ανώτατο όριο των γραμματίων Εθνικής Άμυνας για να αντιμετωπιστούν διάφορες ανειλημμένες δαπάνες. Το χρέος από τα γραμμάτια αυτά έφτασε το 1926 τα 1368 εκατ. δρχ από τα οποία τα 1272 εκατ. δρχ ήταν βραχυπρόθεσμες πιστώσεις. Επειδή το κυμαινόμενο αυτό χρέος έπαιρνε απειλητικές διαστάσεις το 1926, επί Παγκάλου έγιναν δύο αλληπάλληλα αναγκαστικά δάνεια¹⁰.

Επί πρωθυπουργίας Μιχαλακόπουλου αρχίζει η εκτέλεση δημόσιων παραγωγικών έργων που συνεχίζονται από όλες τις μετέπειτα κυβερνήσεις για να

¹⁰ Μ. Ψαλλιδόπουλος, 1989, σελ 82

αποκτήσουν μια καινούργια διάσταση και ποιότητα από το 1928 και μετά.

Το 1926 έχουμε έντονα υφεσιακά φαινόμενα: οι εξαγωγές μένουν σταθερές, ενώ οι εισαγωγές μηχανημάτων και εξοπλισμού μειώνονται μερικά, επειδή η τιμή της λίρας είχε πάλι ανοδική πορεία καθιστώντας τις επενδύσεις απρόσφορες. Η νομισματική κυκλοφορία μειώνεται και ο προεξοφλητικός τόκος αυξάνεται στο 11%. Η περιοριστική αυτή νομισματική πολιτική προκαλεί την κάθοδο της οικονομίας. Παράλληλα, ρόλο στην ύφεση πρέπει να έπαιξαν και οι πολιτικές εξελίξεις και τα αναγκαστικά δάνεια επί Παγκάλου¹¹.

Αυτή ήταν η κατάσταση, όταν στις αρχές του 1927 αναλαμβάνει η Οικουμενική την διακυβέρνηση της χώρας και ο Γ. Καφαντάρης παραμένει για ενάμιση χρόνο Υπουργός Οικονομικών. Παρόλο που και αυτός βαρύνεται με δηλώσεις που κάθε άλλο παρά βοηθούσαν την αναζωογόνηση της οικονομικής δραστηριότητας συντέλεσε στην προετοιμασία της σταθεροποίησης. Μεταξύ των άλλων είχε ενεργό συμμετοχή στη σύναψη του τριμερούς δανείου, που τακτοποίησε την εκκρεμότητα των συμμαχικών πιστώσεων και περιλάμβανε σαν όρο από ξένης πλευράς την ίδρυση ανεξάρτητου εκδοτικού τραπεζικού ιδρύματος. Στα μέσα του 1928 η δραχμή σταθεροποιήθηκε.

Συνοπτικά θα λέγαμε ότι η περίοδος 1923 – 1927 είναι μια περίοδος οικονομικής ανόδου αλλά όχι απρόσκοπτης, με παράλληλη διενέργεια πάσης φύσεως δαπανών από το κράτος που εν μέρει απορροφά αγοραστική δύναμη από τον ιδιωτικό τομέα και εν μέρει δημιουργεί πρόσθετη. Από το 1926, χρονιά μιας πρόσκαιρης ύφεσης της οικονομικής δραστηριότητας, έχουμε σαφή στροφή προς τη δανειακή πολιτική ως μέσο άντλησης χρήματος για την οικονομική πρόοδο της

---

¹¹ Κ. Δρακάτος, 1988

χώρας, αφού η πολιτική ελλειμματικού προϋπολογισμού και οι άλλοι τρόποι χρηματοδότησης της οικονομικής ανάπτυξης με εσωτερικούς πόρους είχαν εξαντληθεί. Η πολιτική αυτή έμελλε να συνεχιστεί και στην επόμενη περίοδο.

1.1.4. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1928 – 1932

Η περίοδος αυτή υπό την πρωθυπουργία Βενιζέλου χαρακτηρίζει τη σταθερότητα της οικονομικής πολιτικής του Υπουργείου Οικονομικών στο πρόσωπο του Γ. Μαρή. Την εποχή αυτή που είναι η εποχή της σταθεροποίησης και μετατρεψιμότητας του νομίσματος, εκτελούνται πολλά δημόσια έργα σε συνεργασία με το ξένο κεφάλαιο.

Γενικά η εκβιομηχάνιση της χώρας προχωρεί. Το 1927 η κλωστοϋφαντουργία εδραιώνει τη θέση της ως πρώτου βιομηχανικού κλάδου υποσκελίζοντας οριστικά τα είδη διατροφής και συγκεντρώνοντας το 23,7% της συνολικής αξίας της βιομηχανικής παραγωγής. Μεταξύ 1924 – 1929 η αξία της βιομηχανικής παραγωγής αυξήθηκε κατά 84,34%. Οι ελαφρά αυξημένες τιμές, το φτηνό εργατικό κόστος και οι προστατευτικοί δασμοί έφεραν τα αποτελέσματά τους. Τα χρηματικά κεφάλαια που είχαν σχηματιστεί και τοποθετήθηκαν στους προστατευόμενους κλάδους, απέδωσαν υψηλά κέρδη. Ακόμα η σταθεροποίηση όχι μόνο κατέργησε την κερδοσκοπία αλλά ντε φάκτο σήμαινε και την ανάληψη της υποχρέωσης άσκησης μιας πιο φιλελεύθερης πολιτικής¹².

Η κυβέρνηση Βενιζέλου ανεπηρέαστη από όσους ζητούσαν μεγαλύτερες οικονομίες εφάρμοσε ένα πρόγραμμα δημοσίων έργων με στόχους την αύξηση της παραγωγής, τη βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών και τη σχετική αυτάρκεια σε γεωργικά προϊόντα. Για να γίνουν

¹² Μ. Παλλιδόπουλος, 1989, σελ 86

αυτά τα έργα έγιναν συμβάσεις από ξένους τραπεζικούς και επιχειρηματικούς οίκους.

Στο μεταξύ το 1929 ξεσπά η κρίση στις Η.Π.Α. και δημιουργεί στην Ελλάδα ένα αίσθημα φόβου για τη δυνατότητα της χώρας να ξεπεράσει αλώβητη μια τέτοια οικονομική λαίλαπα. Αρχίζει η αγορά συναλλάγματος από την Τ.Ε. και η τοποθέτησή του στο εξωτερικό που υποτίθεται ότι υπάρχουν ασφαλέστερες οικονομικές συνθήκες. Πάντως το μεταναστευτικό συνάλλαγμα εξακολουθεί να αυξάνει.

Η οικονομική κρίση του 1929 – 1930 επηρέασε και την ελληνική οικονομία επιδεινώνοντας κυρίως τις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων όπως σταφίδα και καπνός για τα οποία μειώθηκε αισθητά η διεθνής ζήτηση αλλά και τα εμβάσματα των μεταναστών τα οποία άρχισαν και αυτά να μειώνονται. Η κρίση ωστόσο δεν πήρε ποτέ δραματικές διαστάσεις στην Ελλάδα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η εικόνα που είχαν Έλληνες οικονομολόγοι της εποχής για τη συγκυρία ήταν μάλλον θετική. Υπάρχουν μάλιστα απόψεις όπως του Βεργόπουλου που λένε ότι η ελληνική οικονομία επηρεάστηκε θετικά από τη διεθνή κρίση του 1930. Όντως, αν λάβει κανείς το 1929 ως έτος βάσης, τότε παρατηρείται ότι η Ελλάδα παρουσιάζει γενικό δείκτη βιομηχανικής παραγωγής το 1932 μεγαλύτερο του έτους 1929. Ωστόσο μια τέτοια ανάλυση αφενός μεν περιορίζεται στη βιομηχανία αγνοώντας τους υπόλοιπους τομείς της οικονομίας, αφετέρου δε αφορά αποκλειστικά την περίοδο 1929 – 1932. Γιατί, ενώ αυτά ισχύουν για το σύνολο της βιομηχανικής παραγωγής, δεν ισχύουν τα ίδια για όλους τους επιμέρους κλάδους της και φυσικά ούτε για το σύνολο της οικονομίας¹³.

Το 1931 παρά την ίδρυση 93 νέων επιχειρήσεων είναι ένας κρίκος στην πτώση της οικονομικής δραστηριότητας. Η αξία του εξωτερικού εμπορίου πέφτει

¹³ Μ. Ζουμπουλάκης, 2005, σελ 87

λόγω της πτώσης της αξίας των ελληνικών εξαγωγών αφού η Αγγλία δεν απορροφά πια την ελληνική σταφίδα με αποτέλεσμα τη μείωση του γεωργικού εισοδήματος που θα οδηγήσει σταδιακά στη λεγόμενη «γεωργική κρίση». Το κράτος δεν έμεινε απATHές μπροστά σε αυτές τις εξελίξεις. Από το Μάιο του 1930 είχαν αυξηθεί οι εισαγωγικοί δασμοί στο σιτάρι και θεσπίστηκε το μέτρο της συγκέντρωσής του. Ήδη από το 1927 ίσχυαν οι τιμές ασφαλείας για τα γεωργικά προϊόντα ενώ το 1930 ιδρύθηκε η Α.Τ.Ε. στην οποία μεταβιβάστηκαν όλες οι φροντίδες για τη χρηματοδότηση του αγροτικού τομέα. Γεγονός πάντως είναι ότι τα μέτρα αυτά δεν συγκράτησαν τη ραγδαία πτώση του βιοτικού επιπέδου στην ύπαιθρο.

Το 1931 έφερε και ένα πρόσθετο μήνυμα σχετικά με το αδύνατο της διατήρησης της σταθεροποίησης. Στη συνέχεια των δηλώσεων του Βενιζέλου από το Σεπτέμβριο του 1930 για νέα παραγωγικά έργα προσπάθησε η ελληνική κυβέρνηση να εξασφαλίσει δάνειο 5 εκατ. λιρών με τη βοήθεια ξένου εκδοτικού οίκου. Σε λίγο βλέπουμε ότι ο ξένος δανεισμός έπαψε να αποτελεί πηγή χρηματοδότησης του ελληνικού δημοσίου. Επίσης μειώνονται τα εμβάσματα και οι άδηλοι πόροι και η νομισματική κυκλοφορία μειώνεται. Ακόμα ενώ ο προεξοφλητικός τόκος κάνει ένα άλμα σε 12% αργότερα ξαναπέφτει στο 11%.

Η εγκατάλειψη του χρυσού από τη Μεγάλη Βρετανία και η υποτίμηση της λίρας είχαν σαν αποτέλεσμα να πέσει το κάλυμμα της Τ.Ε. από 48% στο 41,2% ενώ παράλληλα μειωνόταν κάπως και το βάρος του δημοσίου χρέους.

Τον Ιανουάριο του 1932 το κάλυμμα της Τ.Ε. πέφτει κάτω από το 4%. Η κυβέρνηση αναστέλλει την ισχύ της αντίστοιχης διάταξης στο καταστατικό της Τ.Ε. και απευθύνεται στην Κ.Τ.Ε. ζητώντας πενταετή αναστολή χρεολυσιών και νέο δάνειο 50 εκατ. δολαρίων αποπληρωτέων σε 4 χρόνια. Σκοπός του δανείου θα ήταν

η αποπεράτωση των παραγωγικών έργων, η συνέχιση της εξυπηρέτησης των εξωτερικών δανείων και η αποτροπή της δημοσιονομικής κρίσης του κράτους. Η φορολογική επιβάρυνση από το δημόσιο χρέος αποτελούσε το 43% των τακτικών εσόδων του προϋπολογισμού. Από τον Ιανουάριο του 1932 επίσης η Ελλάδα ακολούθησε την πολιτική των άλλων χωρών και μείωσε κατά 6% τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων για να διαλαλήσει προς τους φιλελεύθερους εταίρους της την επιθυμία της να συμμορφωθεί με τα διεθνή κρατούντα¹⁴.

Υπουργός Οικονομικών έχει αναλάβει ο Κ. Βαρβαρέσος, ο κατευθυντήριος νους που θα προχωρήσει σε μια σειρά μέτρων τα οποία θα θέσουν τα θεμέλια της νέας οικονομικής πολιτικής που θα ισχύσει μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Έτσι παρά το γεγονός ότι η πολιτική αλλαγή δεν έχει υπάρξει, η οικονομία πορεύεται προς μια καινούργια περίοδο.

1.1.5. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1932 – 1936

Το πακέτο των μέτρων του Κ. Βαρβαρέσου που εγκαινιάζει τον καινούργιο δρόμο της ελληνικής οικονομίας περιλαμβάνει:

- τον αυστηρό έλεγχο του συναλλάγματος και την κατάργηση της ελεύθερης αγοράς του. Το μέτρο αυτό είχε ήδη τεθεί σ' εφαρμογή από το Σεπτέμβριο του 1931, αλλά η εφαρμογή του στην πράξη συνέπεσε και συνδυάστηκε με άλλες παρόμοιες κρατικές πρωτοβουλίες,
- τον έλεγχο των εισαγωγών,
- το διάταγμα με το οποίο δραχμοποιούνται όλες οι υποχρεώσεις της χώρας σε χρυσό και

¹⁴ Μ. Ψαλλιδόπουλος, 1989, σελ 89

δολάρια. Πρόκειται για μέτρο που παίρνεται για δεύτερη φορά μέσα σε 8 χρόνια,

- τη διαπραγμάτευση με τους κατόχους ομολογιών του δημοσίου χρέους για την αποπληρωμή τους¹⁵.

Οι στόχοι της οικονομικής πολιτικής ήταν:

- να σταματήσει η παθητικότητα του ισοζυγίου πληρωμών. Ο στόχος αυτός μπήκε σε καλό δρόμο καθώς το έλλειμμα του 1933 ήταν μικρότερο του 1932,

- να ενισχυθεί με συνάλλαγμα η Τ.Ε. Και αυτός ο στόχος επιτεύχθηκε,

- η Ελλάδα να προσπαθήσει να στηριχτεί στις δυνάμεις της.

Για το σκοπό αυτό ακολουθήθηκε μια στρατηγική υποκατάσταση εισαγωγών στο βιομηχανικό τομέα και αυτάρκειας στο γεωργικό τομέα.

Η βιομηχανική παραγωγή μετά την κρίση του 1932 σημειώνει προόδους ενισχυμένη από την υποτίμηση της δραχμής, τη δασμολογική προστασία και ένα νόμο που απαγόρευε την ίδρυση νέων επιχειρήσεων. Και η κατάσταση στη γεωργία παρουσίασε μια ανεπαίσθητη μεν αλλά βελτιωτική κατάσταση. Παρότι η Ελλάδα δεν ήταν πολύ ανεπτυγμένη, η εξάρτηση των αγροτών από την αγορά ήταν μεγάλη λόγω της μονοκαλλιέργειας και του ψηλού κόστους παραγωγής. Και στο γεωργικό τομέα λήφθηκαν διάφορα μέτρα όμως ειδήμονες της εποχής διαπιστώνουν πως υπήρχε μεγαλύτερη φροντίδα για τη βιομηχανία παρά για τη γεωργία.

Στο νομισματικό τομέα άρχισε μια διαδικασία επαναπατρισμού κεφαλαίων που, ενίσχυσε την Τ.Ε. και το

¹⁵ Μ. Ψαλλιδόπουλος, 1989

τραπεζικό σύστημα, έριξε σιγά-σιγά τον προεξοφλητικό τόκο και επέτρεψε στις αρχές του 1934 την αύξηση των εισαγωγών και την πληρωμή ομολογιούχων όπως προβλεπόταν από τη συμφωνία Βαρβαρέσου.

Το σύστημα ελέγχου εισαγωγών του 1932 που ήταν δημιούργημα ανάγκης έδωσε τη θέση σε ένα πιο διαφοροποιημένο το 1935. Με δεδομένη όμως την αδυναμία του τομέα μηχανοκατασκευών στην Ελλάδα το νέο δασμολόγιο επέτρεψε αρχικά την αύξηση εισαγωγών μηχανολογικού σε τέτοια μεγέθη ώστε να κινδυνεύσει η επιτυχία του στόχου του περιορισμού των εισαγωγών. Ακόμα τα οργανωμένα συμφέροντα συστηματικά επιδίωκαν τη μετάταξη των προϊόντων που τους ενδιέφεραν στις καταστάσεις εμπορευμάτων που επιτρεπόταν η εισαγωγή τους απεριόριστα. Όλα αυτά είχαν σαν συνέπεια να ισχυροποιηθεί η θέση του συστήματος ανταλλαγής εμπορευμάτων.

Το 1934 – 1935 δόθηκαν αυξήσεις στους μισθούς και συνεχίστηκαν τα παραγωγικά έργα. Ακόμα πάρθηκαν πολλά έργα κοινωνικού χαρακτήρα. Ιδρύθηκαν ταμεία ανεργίας, ασφάλισης, το ΙΚΑ, ενώ θεσπίστηκε το 1935 το δωρο εργασίας, ο θεσμός των συλλογικών συμβάσεων και το ελάχιστο όριο αμοιβής. Από το 1936 το κράτος εμφανίζεται ενεργότερα στο προσκήνιο ως αγοραστής βιομηχανικών προϊόντων, λειτουργία που δεν είχε αναλάβει σε μεγάλη έκταση μέχρι τότε. Η ελληνική οικονομία έχει μπει από το 1934 και μετά σε μια φάση ελεγχόμενης ανόδου που θα ανακοπεί λίγο πριν τον Παγκόσμιο Πόλεμο.

1.2. ΟΙ ΚΥΚΛΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

Τα προβλήματα εφαρμογής της ελληνικής οικονομίας ιδίως μετά το 1922 απασχόλησαν έντονα τους έλληνες οικονομολόγους και τους πρακτικούς της οικονομικής ζωής, οι οποίοι και προσπάθησαν ο καθένας ανάλογα με τις δυνατότητές του να ερμηνεύσουν την πορεία των οικονομικών εξελίξεων, να αναλύσουν τα οικονομικά προβλήματα της χώρας και να προτείνουν λύσεις γι' αυτά. Ιδιαίτερα το πρόβλημα των οικονομικών διακυμάνσεων πρωτοσυζητήθηκε θεωρητικά την εποχή εκείνη ενώ υπήρξαν και προσπάθειες ποσοτικής εκτίμησης παραμέτρων της οικονομικής συγκυρίας. Παρακάτω θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τις κυριότερες δημοσιεύσεις που αναφέρονται αποκλειστικά στο παραπάνω θέμα των κυκλικών διακυμάνσεων στην ελληνική οικονομία.

1923 – 1925: ΑΝΟΔΟΣ

1926 – 1931: ΠΤΩΣΗ

1931: ΥΦΕΣΗ

1932 – 1936: ΑΝΟΔΟΣ

Διαγραμματικά έχουμε:

«Η επονομαζόμενη οικονομική ιστορία αποτελεί ολόκληρη την ιστορία των ανθρώπων, ιδωμένη από μια ορισμένη σκοπιά. Είδαμε ταυτοχρόνως ιστορία των σημαντικών συμβάντων, ιστορία της συγκυρίας και των κρίσεων, είναι τέλος η συνολική και δομική ιστορία που εξελίσσεται αργά στη μακρά διάρκεια. Και εδώ ακριβώς έγκειται η δυσκολία μας, διότι πώς να οργανώσει κανείς σωρεία γεγονότων και ερμηνειών όταν πρόκειται για μια περίοδο τεσσάρων αιώνων και για το σύνολο του κόσμου; Οφείλει κανείς να επιλέξει. Και εγώ από τη μεριά μου επέλεξα τις βαθιές μακροπρόθεσμες ισορροπίες και ανισορροπίες»
(**Fernand Brandel**, *Η δυναμική του καπιταλισμού*, 1992)

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΑΚΡΟ ΚΥΜΑ (1940 – 1990)

2.1. ΣΥΝΤΟΜΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ.

Αμέσως μετά την απελευθέρωσή της, τον Οκτώβριο του 1944 η Ελλάδα εισέρχεται σε μια περίοδο μεγάλης πολιτικής και οικονομικής αστάθειας που επιδεινώνεται με τον εμφύλιο πόλεμο που ακολούθησε από το 1946 μέχρι το 1949. Οι κυβερνητικές δυνάμεις με τη συμβολή αρχικά της Αγγλίας και στη συνέχεια των Η.Π.Α. επικράτησαν σε αυτόν τον εμφύλιο που, ωστόσο, έμελλε να αφήσει έντονα τα σημάδια του για πολλές δεκαετίες αργότερα.

Στη διάρκεια αυτής της ταραχώδους περιόδου, η Ελλάδα υπήρξε από τα ιδρυτικά μέλη πολλών διεθνών οργανισμών, ανάμεσα στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν η Επιτροπή Οικονομικής Συνεργασίας που συντόνιζε την κατανομή της αμερικανικής οικονομικής βοήθειας μεταξύ των χωρών που συμμετείχαν στο Σχέδιο Μάρσαλ και που αργότερα εξελίχθηκε στον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και

Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Η Ελλάδα υπήρξε επίσης από το κράτη που συμμετείχαν στις Συμφωνίες του Bretton Woods που συμπεριλάμβαναν την ίδρυση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και την Παγκόσμια Τράπεζα. Στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου η Ελλάδα έλαβε οικονομική βοήθεια 2 δις δολάρια μέσω του σχεδίου Μάρσαλ για να καλυφθεί το εξωτερικό χρέος της χώρας. Προκειμένου όμως να λαμβάνει την προβλεπόμενη οικονομική βοήθεια όφειλε να παρουσιάζει μακροχρόνια προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης. Με τον τρόπο αυτό καταβλήθηκαν οι πρώτες προσπάθειες για την οικονομική ανάπτυξη και τη νομισματική σταθερότητα. Την περίοδο εκείνη ιδρύθηκε η περίφημη Νομισματική Επιτροπή που χάραζε την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης. Η νομισματική Επιτροπή επιπλέον καθόριζε και την κατανομή της τραπεζικής πίστης ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, για παράδειγμα ενθάρρυνε τη χρηματοδότηση της βιομηχανίας έναντι των άλλων κλάδων της οικονομικής δραστηριότητας¹⁶.

Η κυβέρνηση του στρατηγού Παπάγου που εκλέχθηκε το 1952 επεξεργάστηκε ένα οικονομικό πρόγραμμα με επικεφαλής τον υπουργό συντονισμού Σπύρο Μαρκεζίνη, που έθεσε τα θεμέλια για την οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας. Ανάμεσα στα οικονομικά μέτρα της τότε κυβέρνησης ξεχωρίζουν η απελευθέρωση των τιμών και η άρση των περιορισμών στα εισαγόμενα είδη, με την πρωτοφανή υποτίμηση της δραχμής έναντι του δολαρίου, που συνοδεύτηκε από την ταυτόχρονη μείωση των επιτοκίων. Ακόμη, η κυβέρνηση συνέβαλλε στην αύξηση των κερδών των επιχειρήσεων, μειώνοντας τη φορολογία τους μέσω της θεσμοθέτησης της επιταχυνόμενης απόσβεσης των πάγιων περιουσιακών στοιχείων όπως επίσης ψήφισε τον νόμο 2687 που διασφάλιζε την προστασία του ξένου κεφαλαίου. Η αγορά εργασίας, όπως επίσης και η αγορά χρήματος,

¹⁶ Α. Τσουλιφίδης, 2003, σελ. 281 - 282

τελούσαν υπό στενό κρατικό έλεγχο. Ωστόσο το πιο σημαντικό από τα οικονομικά μέτρα που έλαβε η τότε κυβέρνηση αναμφίβολα είναι η υποτίμηση της δραχμής κατά εκατό τοις εκατό, δηλαδή από 15 δρχ το δολάριο στις 30 δρχ, μια ισοτιμία που διατηρήθηκε για δύο δεκαετίες. Η αύξηση του πληθωρισμού που αρχικά παρατηρήθηκε υπήρξε μόνο βραχύβια. Ενώ τα ελληνικά προϊόντα προωθούνταν ευκολότερα στις διεθνείς αγορές, ταυτόχρονα αυξάνονταν και η σημασία των εμβασμάτων των ελλήνων μεταναστών και ναυτικών. Το μέτρο αυτό δικαιολογημένα θεωρείται ως το πλέον πετυχημένο της μεταπολεμικής οικονομικής ιστορίας της Ελλάδας¹⁷.

Οι μετέπειτα κυβερνήσεις υπό τον Κων/νο Καραμανλή έλαβαν σημαντικά οικονομικά μέτρα ούτως ώστε να ενισχύσουν την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη. Ανάμεσα στα μέτρα αυτά συμπεριλαμβάνονται οι επενδύσεις σε έργα υποδομής (δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια), η ενίσχυση της οικοδομικής δραστηριότητας, ενώ χορηγήθηκαν φορολογικές ελαφρύνσεις στις επιχειρήσεις με επενδυτικά σχέδια. Αποτέλεσμα της επενδυτικής δραστηριότητας ήταν η συνεχής αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Επιπλέον οι εργατικές διεκδικήσεις ήταν περιορισμένες, ενώ το χρηματοπιστωτικό σύστημα βρισκόταν υπό την αυστηρή επιτήρηση της Νομισματικής Επιτροπής όσο και της Τράπεζας της Ελλάδος (Τ.τ.Ε.). Μια άλλη σημαντική εξέλιξη αποτελεί η συμφωνία σύνδεσης της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.). Η συμφωνία τέθηκε σε ισχύ το Νοέμβριο του 1962 και προέβλεπε τη σταδιακή μείωση των δασμών που θα οδηγούσαν στην πλήρη ένταξη της Ελλάδας το 1984.

Μετά το 1963 και μέχρι το 1967 υπήρξε μια περίοδος πολιτικής αστάθειας. Η κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου που διήρκεσε από το 1963 μέχρι το 1967 ακολούθησε σε γενικές γραμμές το οικονομικό πρόγραμμα

¹⁷ Λ. Τσουλφίδης, 2003, σελ. 282

της προηγούμενης κυβέρνησης με τη διαφορά ότι προχώρησε σε μεγαλύτερη αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των ασθενέστερων οικονομικά στρωμάτων και προχώρησε σε αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος και γενικότερα προώθησε το κράτος πρόνοιας. Από το 1965 μέχρι το 1967 οι κυβερνήσεις μειοψηφίας που ακολούθησαν υπήρξαν βραχύβιες και δεν ήταν σε θέση να χαράξουν κάποια σημαντική τομή στην οικονομία¹⁸.

Η δικτατορία (1967 – 1974) ακολούθησε την οικονομική πολιτική που είχε ήδη χαραχθεί από τις προηγούμενες κυβερνήσεις, η οποία ήταν στραμμένη κυρίως σε προγράμματα δημοσίων επενδύσεων και έργα υποδομής. Αυτά σε συνδυασμό με την περαιτέρω ενθάρρυνση της οικοδομικής δραστηριότητας, τη χαμηλή φορολογία των επιχειρήσεων, τον αυστηρό νομισματικό έλεγχο, καθώς και την απαγόρευση της απεργιακής δραστηριότητας, συνέβαλλαν ώστε η ελληνική οικονομία να αναπτύσσεται με τους υψηλούς ρυθμούς των προηγούμενων ετών. Ταυτόχρονα, τα πρώτα τουλάχιστον χρόνια της δικτατορίας, άρχισε να παρατηρείται αύξηση του πραγματικού μισθού χωρίς να τροφοδοτεί πληθωριστικές πιέσεις και την ανεργία να βρίσκεται σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα. Ανάμεσα στις σημαντικές εξελίξεις της περιόδου αυτής συμπεριλαμβάνεται και το «πάγωμα» της συμφωνίας σύνδεσης από την πλευρά της Ε.Ο.Κ.

Η κατάσταση, όμως, αλλάζει άρδην τα τελευταία χρόνια της δικτατορίας. Είναι φανερό ότι το θεσμικό πλαίσιο και οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν εξάντλησαν τα όριά τους. Πράγματι, η συνολική ζήτηση άρχισε να αυξάνεται με ρυθμούς μεγαλύτερους από τη συνολική προσφορά, με αποτέλεσμα να αυξάνεται ο βαθμός χρησιμοποίησης της παραγωγικής ικανότητας της οικονομίας και αυτό να εκδηλώνεται σε πληθωριστικές

¹⁸ Μ. Ζουμπουλάκης, 2005, σελ. 39, Α. Τσουλφίδης, 2003, σελ.284

πιέσεις, οι οποίες, αρχικά τουλάχιστον, συγκρατήθηκαν λόγω της κρατικής παρέμβασης. Η ανάγκη όμως του καθεστώτος να δείχνει υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης και χαμηλή ανεργία, οδήγησε στη νομισματική χαλαρότητα. Ως εκ τούτου άρχισε να χρηματοδοτεί χωρίς κριτήρια σχεδόν οποιαδήποτε επιχειρηματική δραστηριότητα με αποτέλεσμα ο πληθωρισμός που ήταν της τάξης του 2-3% να εκτιναχθεί πάνω από το 20% και αυτό έμελλε να αποτελέσει ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά προβλήματα των επόμενων δύο δεκαετιών. Έτσι η πετρελαϊκή κρίση του 1973 και η κατάρρευση των συμφωνιών Μπρέτον Γουντς επιδείνωσαν τις οικονομικές επιδόσεις και τροφοδότησαν περαιτέρω τον ήδη υψηλό πληθωρισμό, ο οποίος υπέσκαψε το επίπεδο διαβίωσης του πληθυσμού και μαζί με αυτό την ανοχή προς το δικτατορικό καθεστώς. Η αυξανόμενη αμφισβήτηση του καθεστώτος και ταυτόχρονα η εμπλοκή του στην περιπέτεια της Κύπρου επιτάχυναν την ανατροπή του και την επαναφορά των δημοκρατικών θεσμών στη χώρα¹⁹.

Οι κυβερνήσεις Κων/νου Καραμανλή που ακολούθησαν σε μια περίοδο ριζοσπαστικοποίησης του πληθυσμού ήταν προς την κατεύθυνση της περαιτέρω κρατικής παρέμβασης και της δημιουργίας του κράτους πρόνοιας που φροντίζει τόσο για τη διατήρηση των προβληματικών επιχειρήσεων μέσω της χορήγησης χαμηλότοκων πιστώσεων, αλλά και των εργαζομένων, προωθώντας το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας και προστασίας σε περίπτωση ανεργίας. Ήδη όμως είχε αρχίσει η παγκόσμια ύφεση και η Ελλάδα δεν αποτελούσε εξαίρεση. Πράγματι οι ρυθμοί μεγέθυνσης του ΑΕΠ μειωνόταν, οι επενδύσεις ήταν στάσιμες, το ίδιο και η παραγωγικότητα και ο στασιμοπληθωρισμός προστέθηκε στα χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας.

Στο νομισματικό τομέα είχε παρέλθει η περίοδος της σταθερότητας και η δραχμή διαρκώς διολίσθαινε ως προς

¹⁹ Λ. Τσουλφίδης, 2003, σελ. 284

το δολάριο. Η δραχμή υποτιμήθηκε κατά 15% κι έτσι δημιουργήθηκε μια πληθωριστική διαδικασία, η οποία με τη σειρά της τροφοδοτούσε αυξήσεις μισθών. Οι απεργιακές κινητοποιήσεις ήταν ένα σύνηθες φαινόμενο. Ταυτόχρονα, οι δημοσιονομικές ανάγκες συνεχώς αυξάνονταν λόγω των αμυντικών δαπανών αλλά και των κοινωνικών αιτημάτων για διεύρυνση του κράτους πρόνοιας. Η κυβέρνηση προώθησε ένα τολμηρό πρόγραμμα κρατικοποιήσεων που συμπεριλάμβανε εταιρείες όπως την Ολυμπιακή Αεροπορία, τις συγκοινωνίες και τους Οργανισμούς Ύδρευσης. Ακόμα προχώρησε και στην κρατικοποίηση μεγάλων χρηματοπιστωτικών συγκροτημάτων. Δημιουργήθηκαν επιπλέον δημόσιοι οργανισμοί επιφορτισμένοι με ζητήματα όπως η προώθηση των εξαγωγών. Το πιο σημαντικό επίτευγμα των κυβερνήσεων Καραμανλή αποτέλεσε η προσχώρηση της Ελλάδας στην τότε Ε.Ο.Κ. τον Ιανουάριο του 1981. Την ίδια χρονιά αναδείχτηκε στην κυβέρνηση το ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Οι πρώτες κυβερνήσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου, οι οποίες βρισκόταν εν μέσω διεθνούς οικονομικής ύφεσης, προώθησαν περαιτέρω το πρόγραμμα κρατικοποιήσεων, συμπεριλαμβάνοντας κλάδους όπως η τσιμεντοβιομηχανία και η υφαντουργία, σε μια προσπάθεια να περισώσουν θέσεις απασχόλησης που απειλούνταν από την ύφεση. Στην ίδια προσπάθεια εντάσσεται και η χορήγηση αρχικά οικονομικής βοήθειας υπό τη μορφή χαμηλότοκων πιστώσεων στις προβληματικές επιχειρήσεις. Η κατάσταση χειροτέρευσε και η κυβέρνηση προέβη ακόμα και στην κρατικοποίηση πολλών από τις προβληματικές επιχειρήσεις. Εν τω μεταξύ, τα πρώτα χρόνια, η κυβέρνηση διατήρησε τους πραγματικούς μισθούς χοντρικά στα ίδια επίπεδα μέσω της θεσμοθέτησης της αυτόματης τιμαριθμικής αναπροσαρμογής (ΑΤΑ). Σύντομα τα οικονομικά προβλήματα εκδηλώθηκαν στην αύξηση τω ελλειμμάτων, που εκτίναξαν το δημόσιο χρέος στα ύψη. Από το 1985 η

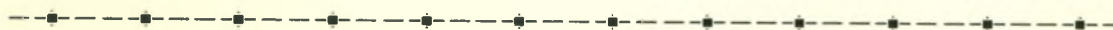

κυβέρνηση διαπίστωσε ότι οι ανωτέρω πολιτικές οδηγούσαν σε αδιέξοδο. Τα επείγοντα προβλήματα στο ισοζύγιο πληρωμών ανάγκασαν την κυβέρνηση από τη διολίσθηση της δραχμής να προχωρήσει στην ανοιχτή υποτίμηση και ταυτόχρονα, στο πάγωμα των μισθών για δύο έτη. Η εποχή της λιτότητας είχε εγκαινιασθεί και δεν διακόπτονταν παρά μόνο ενόψει εκλογών.

Οι εκλογές του 1989 και άλλες δύο που ακολούθησαν οδήγησαν το 1990 στην κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας υπό τον Μητσοτάκη. Κυβέρνηση αυτή ακολούθησε ένα πρόγραμμα δομικών αλλαγών στην οικονομία μέσω ιδιωτικοποιήσεων και απελευθέρωση των αγορών που εντάθηκαν στα επόμενα δύο χρόνια που ακολούθησαν, με αποκορύφωση την προσπάθεια ιδιωτικοποίησης της ΑΓΕΤ – Ηρακλής, τμημάτων της ΔΕΗ και του ΟΤΕ. Οι προσπάθειες αυτές θεωρήθηκαν από πολλούς ότι ευνοούν σκανδαλωδώς ορισμένα συμφέροντα και στάθηκαν αφορμή για την πτώση της κυβέρνησης. Οι εκλογές του 1993 που ακολούθησαν επανέφεραν στην εξουσία το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Αυτή τη φορά όμως η κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. επικεντρώθηκε στην επίτευξη της σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας με αυτές της Ε.Ε. Για το σκοπό αυτό συνέχισε την πολιτική των αποκρατικοποιήσεων δημοσίων επιχειρήσεων και την απελευθέρωση των αγορών σε μια προσπάθεια μείωσης του πληθωρισμού, των επιτοκίων, των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους προκειμένου η χώρα να ενταχθεί στην Ο.Ν.Ε., το σημαντικότερο οικονομικό επίτευγμα των κυβερνήσεων Σημίτη.

Η συνεχής μείωση του πληθωρισμού, όπως επίσης και των επιτοκίων που ακολούθησε, η ισχυροποίηση της δραχμής, καθώς και οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης απομάκρυναν πολλούς αποταμιευτές από τους σίγουρους τρόπους αποταμίευσης και τους έστρεψαν στο χρηματιστήριο. Η ραγδαία αύξηση του δείκτη τιμών του Χρηματιστηρίου Αξιών της Αθήνας, που σημείωσε

άνοδο της τάξης του 162%, δημιούργησε και ένα κλίμα ευφορίας που ενίσχυσε ακόμα περισσότερο το επενδυτικό κοινό σε αγορές μετοχών. Ταυτόχρονα, ο επιχειρηματικός κόσμος βρήκε το χρηματιστήριο ως μια φθηνή πηγή άντλησης χρηματοδότησης και έτσι πολλές επιχειρήσεις εισήχθησαν στο χρηματιστήριο. Το αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν ο δείκτης τιμών να εκτιναχθεί στα ύψη, για να καταρρεύσει τα επόμενα χρόνια, εξανεμίζοντας τις αποταμιεύσεις του επενδυτικού κοινού. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτή η εξέλιξη θα είχε και θετικές συνέπειες για την οικονομία, διότι, αν μη τι άλλο, δείχνει ότι ο επιχειρηματικός κόσμος αλλά και το ευρύτερο κοινό έχουν υιοθετήσει σύγχρονη επιχειρηματικότητα και πρακτικές.

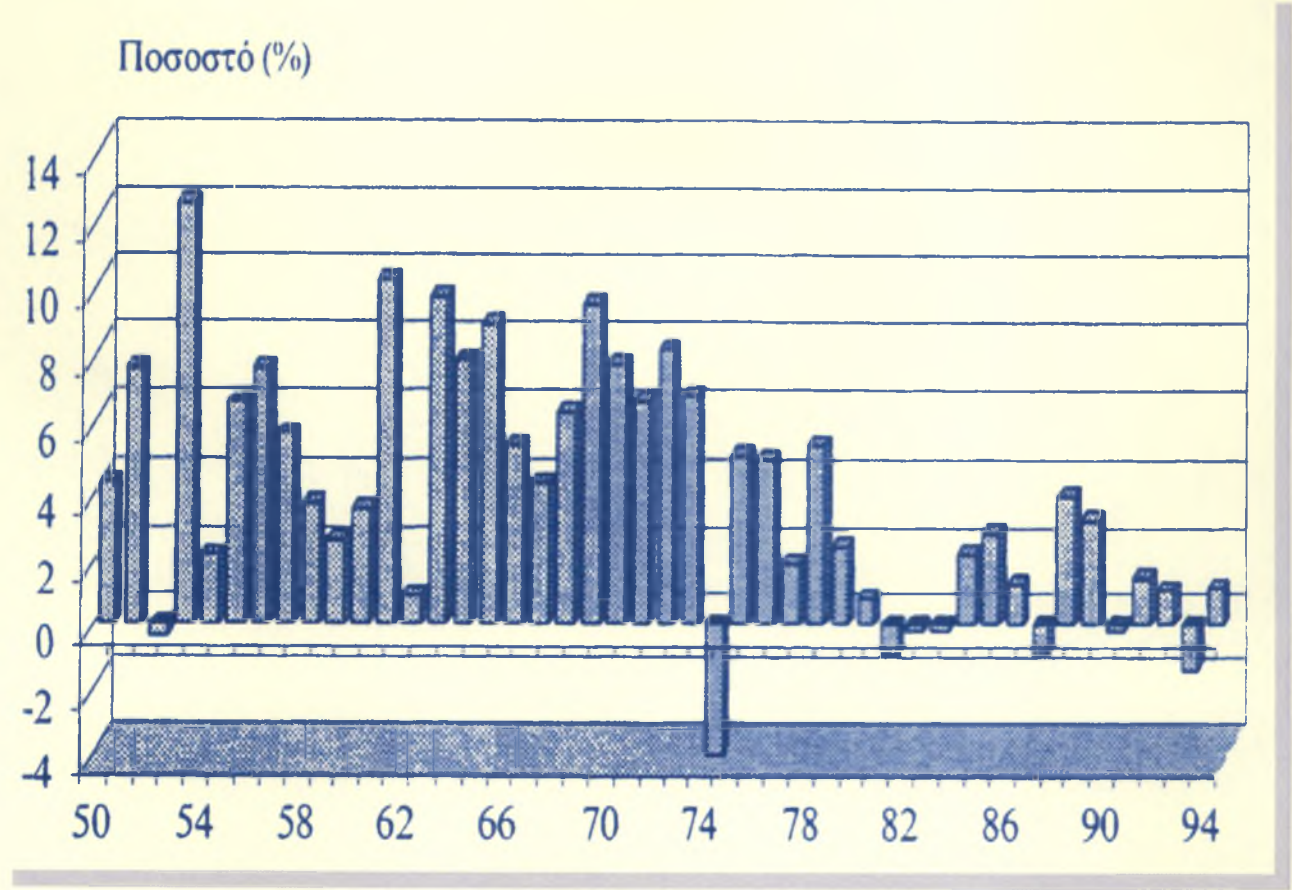

2.2. ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ

Αναλυτικά για κάθε περίοδο διαπιστώνουμε τα ακόλουθα γεγονότα:

2.2.1. Η ΣΤΑΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ 1952

Σε αντίθεση με τη ραγδαία αύξηση των πραγματικών μεγεθών κατά την τετραετία 1948 – 1951 η οικονομία παρουσίασε ουσιαστική στασιμότητα το 1952 αφού το πραγματικό ΑΧΠ αυξήθηκε μόλις κατά 0,7%

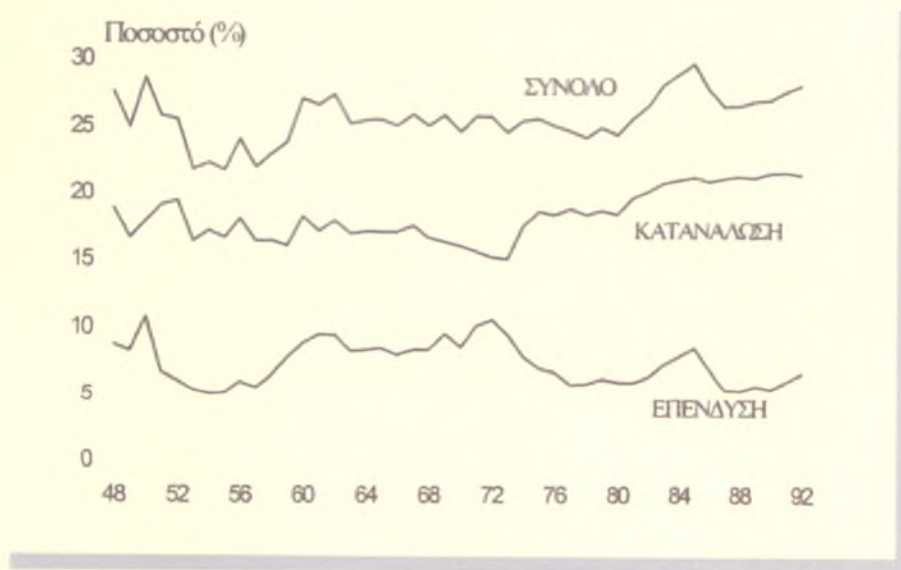
Η στασιμότητα αυτή οφείλεται αφενός μεν στη στενότητα της προσφοράς που προκλήθηκε από τη μείωση της αγροτικής παραγωγής λόγω κακών καιρικών συνθηκών και αφετέρου στον περιορισμό της συνολικής ζήτησης που προκάλεσε η απότομη περικοπή της βοήθειας του σχεδίου Μάρσαλ (2 δις δολάρια για την κάλυψη του εξωτερικού χρέους της χώρας). Η ξένη βοήθεια ήταν ο βασικός παράγων χρηματοδότησης των δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων κατά την περίοδο εκείνη. Έτσι όταν η βοήθεια μειώθηκε από 182 εκατ. δολάρια το 1951 σε 81 εκατ. δολάρια το 1952, οι μεν δημόσιες επενδύσεις μειώθηκαν κατά 8,2% σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, οι δε ιδιωτικές κατά 7%. Λόγω της μειωμένης ζήτησης η συνολική βιομηχανική παραγωγή έπεσε κατά 0,8%. Η συμπίεση εντάθηκε περισσότερο λόγω της απόφασης των νομισματικών αρχών να ακολουθήσουν πιο σφικτή πιστωτική πολιτική με αποτέλεσμα να μειωθούν τα τραπεζικά δάνεια προς τον ιδιωτικό τομέα κατά 3,3%.

2.2.2. Η «ΡΑΓΔΑΙΑ» ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1955 – 1957

Μετά την επιτυχημένη νομισματική προσαρμογή του 1953 (υποτίμηση της δραχμής έναντι δολαρίου Η.Π.Α. και των άλλων νομισμάτων κατά 100% και απελευθέρωση των εισαγωγών) και την κυβερνητική σταθερότητα που άρχισε να επικρατεί, διαμορφώνεται ένα κλίμα οικονομικής σταθερότητας που ευνοεί τις επενδύσεις. Η κύρια προωθητική δύναμη της οικονομικής απογείωσης είναι η πραγματοποίηση σημαντικής σημασίας έργων μέσω των δημοσίων επενδύσεων και η παράλληλη εισροή ξένων ιδιωτικών κεφαλαίων για τη χρηματοδότηση επενδύσεων και μεταποίηση.

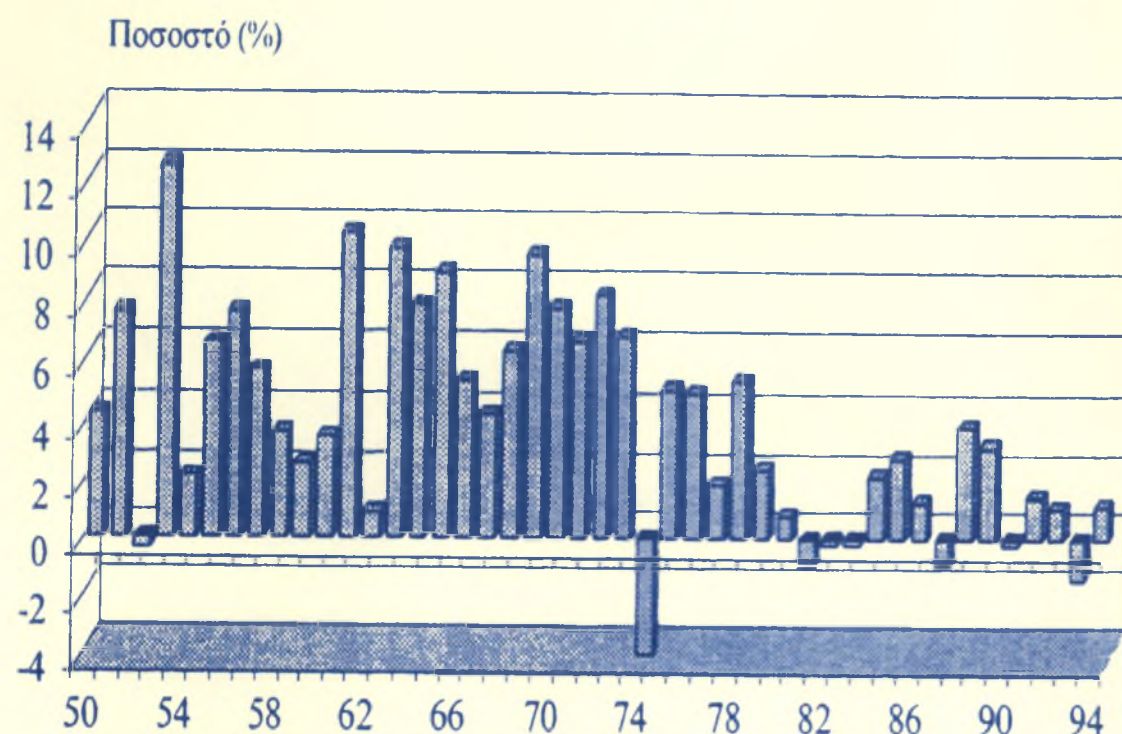
Την περίοδο αυτή οι δημόσιες επενδύσεις αποτελούν κατά μέσο όρο το 5,4% του ΑΕΠ διατηρώντας τους υψηλούς ρυθμούς της προηγούμενης περιόδου.

Επίσης μετά το 1956 αρχίζει να αξιοποιείται το νομοθετικό πλαίσιο του ΝΔ 2687/1953 για παροχή κινήτρων σε ξένους επενδυτές και αρχίζουν να εισρέουν κεφάλαια που υπερκαλύπτουν το συνολικό έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Η συνεπαγόμενη

αύξηση της ζήτησης βρίσκει ικανοποιητική ανταπόκριση της προσφοράς με αποτελέσματα τη γρήγορη οικονομική ανάπτυξη.

Η συσσώρευση όμως κεφαλαιουχικού εξοπλισμού αυξάνει τις παραγωγικές δυνατότητες μιας οικονομίας. Έτσι η ενδεχόμενη στασιμότητα της συνολικής εγχώριας παραγωγής οδηγεί αυτόματα σε υποεκμετάλλευση των εγχώριων πόρων, χωρίς αυτό να σημαίνει αναγκαστικά και πτώση του ΑΧΠ. Κατά τα έτη 1959 και 1960 ένα σημαντικό μέρος της κατανάλωσης καλύφθηκε όχι με νέα παραγωγή αλλά μέσω των αποθηκευμένων προϊόντων τα οποία ως ποσοστά του ΑΧΠ μειώθηκαν κατά 1,2% και 0,6% αντίστοιχα. Η υστέρηση αυτή της παραγωγής προκάλεσε την έντονη απόκλιση από την τάση κατά τα δύο αυτά χρόνια όπως φαίνεται κι από το σχεδιάγραμμα

2.2.3. Η ΕΝΤΑΤΙΚΗ ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1961 – 1966

Κατά την περίοδο αυτή ιδρύονται στην Ελλάδα πολλές σύνθετες βιομηχανικές μονάδες, που αλλάζουν ποιοτικά το χαρακτήρα της οικονομίας μας και ωθούν τη συνολική παραγωγικότητα σε υψηλά επίπεδα. Αυξάνονται επίσης με ταχείς ρυθμούς και οι εισαγωγές κεφαλαίων, που χρηματοδοτούν σημαντικό μέρος των επενδύσεων, φτάνοντας στο 1965 μέχρι και το 22% του συνόλου.

Η αύξηση της συνολικής ζήτησης και η ανταπόκριση της συνολικής προσφοράς τοποθετούν την οικονομία σε μια έντονη αυξητική τροχιά, με μοναδική εξαίρεση το 1962. Όπως αναμενόταν τη χρονιά αυτή παρατηρήθηκε μια εντονότερη αύξηση των εισαγωγών, που μπορεί εν μέρει τουλάχιστον να αποδοθεί στην έναρξη των δασμολογικών μειώσεων, οι οποίες επιβλήθηκαν από τη συμφωνία της ένταξης της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. (Μάρτιος 1962). Η μείωση της εγχώριας ζήτησης λόγω των αυξημένων εισαγωγών, προκάλεσε έτσι κάμψη στην αύξηση του εγχώριου προϊόντος, μέχρις ότου υπερκεράστηκε από την προϊούσα βελτίωση της παραγωγής²⁰.

Από το 1966 και μετά η οικονομία εισέρχεται σε ύφεση. Οι εισαγωγές υποκαθιστούν σημαντικό μέρος της εγχώριας ζήτησης, οι εξαγωγές αυξάνονται ελάχιστα, ενώ οι επενδύσεις μειώνονται κυρίως λόγω της έντονης πολιτικής αστάθειας που αρχίζει να επικρατεί μετά τον Ιούλιο του 1965 και οδηγεί στο στρατιωτικό πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967. Το ναδίρ σημειώνεται το 1968 εξαιτίας πολλαπλών υστερήσεων στην παραγωγική διαδικασία. Τα αποθηκευμένα προϊόντα μειώνονται για πρώτη φορά μετά το 1960, δείχνοντας έτσι ότι ένα

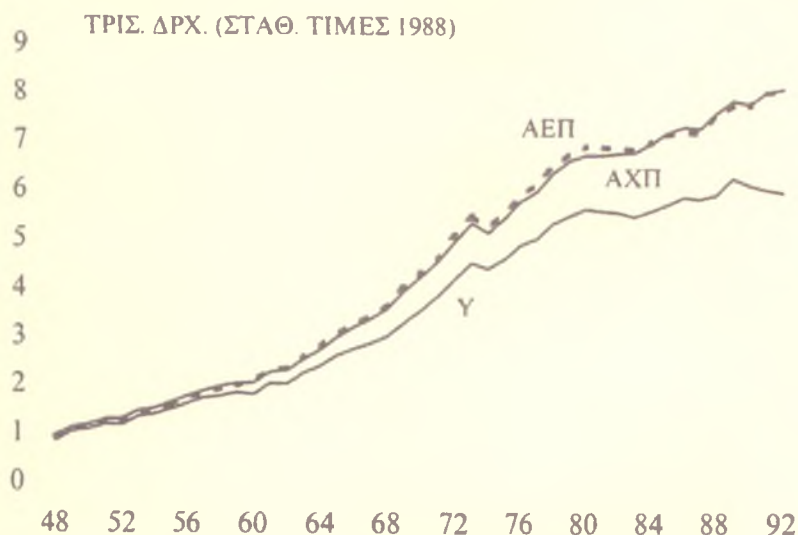
²⁰ Σ. Δημελή, Τ. Κολλιντζάς, Ν.Μ. Χριστοδουλάκης, 1997, σελ. 35

σημαντικό μέρος της ζήτησης ικανοποιείται από προγενέστερη παραγωγή.

Σχεδόν στάσιμες παραμένουν και οι συνολικές εξαγωγές. Σημαντικό ρόλο στην ύφεση της περιόδου 1967 – 1968 έπαιξε για πρώτη φορά η σοβαρή μείωση των ιδιωτικών επενδύσεων κατά 6,3% το 1967

Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ), Εγχώριο Προϊόν (ΑΧΠ) και Εθνικό Εισόδημα (Υ) της Ελλάδας, 1948-1992

Η μείωση αυτή οφείλεται στο κλίμα αβεβαιότητας που επικράτησε μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα καθώς και στην αστάθεια που προκάλεσε στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο ο Αραβοϊσραηλινός πόλεμος και η Ελληνοτουρκική διένεξη, την ίδια χρονιά. Προβλήματα στην παραγωγή φαίνεται να δημιουργήθηκαν και από τη στενότητα προσφοράς εργασίας λόγω της εντονότερης μετανάστευσης προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Τα έτη 1967 – 1968, το εργατικό δυναμικό της χώρας μειώνεται κατά 60.000 άτομα έναντι 43.000 κατά την

αμέσως προηγούμενη διετία 1965 – 1966, καθώς σημαντικός αριθμός ατόμων εγκαταλείπει την Ελλάδα τόσο για οικονομικούς όσο και για πολιτικούς πλέον λόγους.

2.2.4. Η ΣΥΓΚΥΡΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1968 – 1973

Η οικονομία αρχίζει να ανακάμπτει μετά το 1968 μέσω της έντονης πιστωτικής επέκτασης και την προσέλκυση ξένων κεφαλαίων. Διανύει μια περίοδο οικονομικής μεγέθυνσης με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης του ΑΧΠ 8% και αγγίζει τα όρια της πλήρους χρησιμοποίησης του συσσωρευμένου κεφαλαίου της και πλήρους απασχόλησης του εργατικού δυναμικού.

Η δικτατορία έθεσε σε κίνηση την οικονομική ανάπτυξη μέσω της έντονης πιστωτικής επέκτασης και την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Η αυξημένη τραπεζική δανειοδότηση δεν χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά για την υλοποίηση παραγωγικών επενδύσεων καθώς ένα μέρος της επενδύθηκε σε διαρκεί καταναλωτικά αγαθά, ενώ άλλο μέρος της επανακατατέθηκε σε τραπεζικούς λογαριασμούς για να εκμεταλλευτεί τη σημαντική διαφορά μεταξύ επιτοκίων χορήγησης και αποταμίευσης. Αλλά και από τα δάνεια που κατευθύνθηκαν σε επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου, τη μερίδα του λέοντος, είχε ο τομέας των οικοδομών για κατοικία ή τουριστικές εγκαταστάσεις. Για παράδειγμα κατά τα έτη 1968 και 1969 οι πιστώσεις στον οικιστικό τομέα αυξήθηκαν κατά 62% και 44% αντίστοιχα, στον τουρισμό αυξήθηκαν κατά 39% και 33% ενώ στο

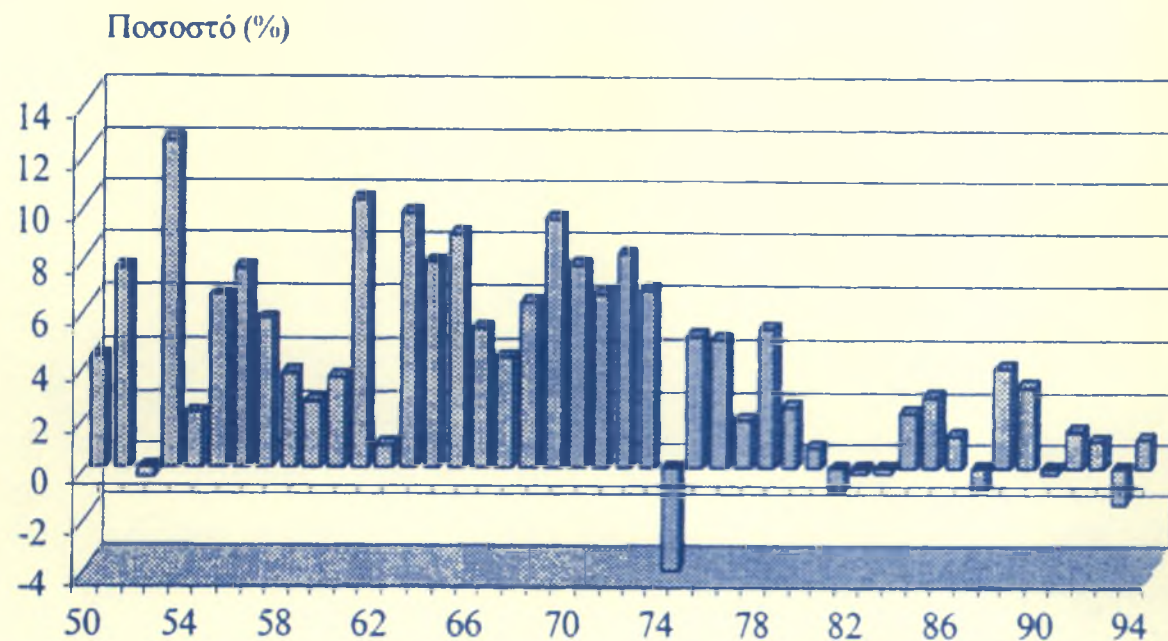
σύνολο του ιδιωτικού τομέα αυξήθηκαν μόνο κατά 12% και 21,5% αντίστοιχα²¹.

Η πρώτη ανάσχεση στην πιστωτική επέκταση σημειώθηκε το 1971, όταν η Νομισματική Επιτροπή επέβαλε αυστηρότερους όρους στη χορήγηση δανείων, για να περιορίσει τις διαρροές προς αποθεματοποίηση και κατανάλωση. Πάντως την περίοδο 1968 – 1973 τα εισαγόμενα κεφάλαια αυξήθηκαν αρκετά και το 1972 σχεδόν διπλασιάστηκαν σε σύγκριση με το επίπεδο του 1966. Ο κύριος λόγος της προσέλκυσής τους ήταν η φιλική προς τις επιχειρήσεις οικονομική πολιτική, το πλήρως ελεγχόμενο εργασιακό κλίμα, η σταθερότητα των τιμών και η απουσία γεωπολιτικού κινδύνου από την ευρύτερη περιοχή. Όταν τα δεδομένα αυτά άρχισαν να κλονίζονται με τον έντονο πληθωρισμό που επικράτησε μετά την πετρελαϊκή κρίση και τα πολεμικά γεγονότα του 1973 (Μέση Ανατολή) και 1974 (Τουρκική εισβολή στην Κύπρο), τα ξένα κεφάλαια σταμάτησαν να εισρέουν.

Όλη την περίοδο 1968 – 1973 η υπερθέρμανση λόγω της αυξανόμενης ζήτησης δεν μπόρεσε να υποχωρήσει. Η απελευθέρωση σημαντικής κατηγορίας εισαγομένων οδήγησε σε μια θεαματική αύξηση των εισαγωγών χωρίς όμως να ανακόψει τον πληθωρισμό ο οποίος για πρώτη φορά μετά το 1952 έφτασε το 1973 σε δίψηφα επίπεδα. Όπως συμπληρώνει η έκθεση του ΟΟΣΑ η αυξημένη ζήτηση και οι *de facto* υποτιμήσεις της δραχμής το 1972 και 1973 οδήγησαν σε ταχεία άνοδο του πληθωρισμού και χειροτέρευση του εξωτερικού ισοζυγίου πριν την άνοδο της διεθνούς τιμής του πετρελαίου η οποία συνέβη τον Οκτώβριο του 1973. Η πετρελαϊκή κρίση συνέτεινε βέβαια ακόμα περισσότερο στην απότομη πτώση, αλλά είναι φανερό ότι η οικονομία δεν μπορούσε ούτως ή άλλως να παραμείνει στην κατάσταση της τεχνητής ευφορίας που δημιουργούσε η διογκούμενη ζήτηση.

²¹ Σ. Δημελή, Τ. Κολλιντζάς, Ν.Μ. Χριστοδουλάκης, 1997, σελ. 36

Το 1974 η Ελληνική Οικονομία βρίσκεται στο χειρότερο ναδίρ όλης της περιόδου εξετάσαμε όπως δείχνει και το διάγραμμα.

Στις υφεσιακές συνέπειες του πετρελαϊκού σοκ, προστίθενται η εσωτερική αποδιοργάνωση λόγω της γενικής επιστράτευσης και η αισθητή μείωση ξένου συναλλάγματος λόγω της συρρίκνωσης του τουρισμού και του αυξημένου γεωπολιτικού κινδύνου. Η κατάσταση στην οικονομία αρχίζει να ομαλοποιείται προς το τέλος του 1974 με τη σταθεροποίηση της μεταπολίτευσης και τη μετάβαση σε ένα κοινοβουλευτικό καθεστώς.

2.2.5. Η ΑΝΑΘΕΡΜΑΝΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1975 – 1980

Κατά την περίοδο αυτή η ελληνική οικονομία ξαναβρίσκει έναν αξιόλογο ρυθμό μεγέθυνσης της τάξεως του 4,7% ετησίως, παρόλο που υπολείπεται αισθητά του ρυθμού της προηγούμενης δεκαετίας. Το κύριο χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής είναι η επέκταση του δημόσιου τομέα στην ατομική δραστηριότητα, με τη διεύρυνση κυρίως των καταναλωτικών του δαπανών και όχι των δημοσίων επενδύσεων. Το 1980 οι δημόσιες επενδύσεις σε σταθερές τιμές είναι περίπου ίσες με αυτές του 1974 ενώ η δημόσια κατανάλωση έχει αυξηθεί κατά 38%²².

Η ελαστική πιστωτική πολιτική επιτρέπει την ανάκαμψη των ιδιωτικών επενδύσεων που συνεχίζουν να αυξάνονται μέχρι τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση του 1979. Ταυτόχρονα η βελτίωση του επιχειρηματικού κλίματος δρα ενθαρρυντικά ως προς την εισαγωγή ξένων κεφαλαίων, ενώ η αποστολή εμβασμάτων από μετανάστες και ναυτικούς εξακολουθεί να αποτελεί σημαντικό τονωτικό παράγοντα της εγχώριας ζήτησης.

Όμως την ίδια περίοδο ωριμάζουν και οι παράγοντες εκείνοι που θα εμποδίσουν αργότερα τη συνέχιση αυτής της μεγέθυνσης, καθώς μάλιστα η οικονομία θα γνωρίσει ένα νέο πετρελαϊκό πλήγμα το 1979. Οι κυριότεροι παράγοντες είναι οι εξής:

- Η συνεχής ισχυροποίηση των συνδικάτων και οι υψηλές απαιτήσεις τους για την αύξηση αμοιβών, μείωση ωρών εργασίας και χορήγηση πρόσθετων παροχών που δεν αντικατοπτρίζουν αυξήσεις της παραγωγικότητας, αρχίζουν να υπερβαίνουν τα όρια του οικονομικώς εφικτού και να δημιουργούν αρνητικές επιπτώσεις στο κόστος

²² Σ. Δημελή, Τ. Κολλιντζάς, Ν.Μ. Χριστοδουλάκης, 1997, σελ. 38

παραγωγής και επομένως στην ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων και στο επενδυτικό κλίμα. Οι αυξήσεις που επιτυγχάνουν τα συνδικάτα του ευρύτερου δημοσίου τομέα διαχέονται σταδιακά και στα αντίστοιχα συνδικάτα που λειτουργούν στον ιδιωτικό τομέα.

- Η αδυναμία της εγχώριας προσφοράς να ανταποκριθεί προς τη διευρυνόμενη ζήτηση την οποία δημιουργεί η επεκτατική δημοσιονομική πολιτική. Είναι ίσως παράδοξο να διαπιστώνει κανείς ότι σε μια περίοδο αυξημένης ζήτησης αυξάνονται τόσο έντονα και τα αποθηκευμένα προϊόντα. Η εξήγηση θα πρέπει να αναζητηθεί στην αυξανόμενη διείσδυση των εισαγόμενων αγαθών που φαίνεται να έχουν αρχίσει να εκτοπίζουν εγχώρια αγαθά και επομένως εγχώριες επιχειρήσεις από την αγορά. Τα εγχωρίως παραγόμενα προϊόντα προφανώς απορροφούνται με μικρότερους ρυθμούς από την αγορά και αυτό έχει ως αποτέλεσμα ορισμένες επιχειρήσεις να τίθενται σταδιακά εκτός της παραγωγικής διαδικασίας, παρά τη συνεχιζόμενη αύξηση της ζήτησης.

- Η απαξίωση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, που φαίνεται από τη διευρυνόμενη απόκλιση μεταξύ ΑΕΠ και εθνικού εισοδήματος, η διαφορά των οποίων οφείλεται στις αποσβέσεις κεφαλαίου. Δεν έγινε έτσι έγκαιρα η προσαρμογή των συντελεστών παραγωγής στις νέες τεχνολογικές απαιτήσεις με αποτέλεσμα την πτώση της παραγωγικότητας που ακολούθησε.

2.2.6. Ο ΠΑΡΑΤΕΤΑΜΕΝΟΣ ΣΤΑΣΙΜΟΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1980 – 1992

Μετά το 1980 η ελληνική οικονομία «βαλτώνει». Οι ρυθμοί αύξησης τους ΑΕΠ είναι ιδιαίτερα χαμηλοί και κυμαίνονται περί το 1,5% ετησίως. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά της περιόδου αυτής είναι η παρατεταμένη επενδυτική αποχή και τα διευρυνόμενα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού και του εμπορικού ισοζυγίου. Οι ακαθάριστες ιδιωτικές επενδύσεις το 1987 μόλις προσέγγισαν, σε σταθερές τιμές, το ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο του 1974, ενώ ως ποσοστό του ΑΧΠ μειώθηκαν από το 16% στο 11,5% για τα αντίστοιχα χρόνια. Οι δημόσιες επενδύσεις σε σταθερές τιμές υπολείποντο το 1987 από τα αντίστοιχα επίπεδα του 1974 τόσο σε απόλυτα μεγέθη, όσο και ως ποσοστό του ΑΧΠ²³.

Αυτό συνέβη παρά την χωρίς προηγούμενο διόγκωση του δημόσιου τομέα, η οποία εστρέφετο όμως κυρίως προς τη χρηματοδότηση του Κράτους Πρόνοιας και τις αυξημένες καταναλωτικές δαπάνες του δημοσίου τομέα. Η πολιτική αυτή οδηγούσε σχεδόν αποκλειστικά σε διόγκωση της ονομαστικής ζήτησης και δεδομένης της ανεπαρκούς εγχώριας προσφοράς, σε επιδείνωση του πληθωρισμού και του εμπορικού ελλείμματος. Οι αυξημένες δαπάνες του Δημοσίου διόγκωσαν το κρατικό χρέος που με τη σειρά του παρέσυρε τα επιτόκια προς τα πάνω για να προσελκύσει εγχώριες πηγές χρηματοδότησης. Η χρηματοδότηση των δημοσίων ελλειμμάτων δυσκόλευε και από το γεγονός ότι την ίδια εποχή και τα διεθνή επιτόκια ήταν αρκετά υψηλά. Ταυτόχρονα ο εξωτερικός δανεισμός επέφερε σημαντικό κόστος λόγω των υψηλών επιτοκίων και της συνεχούς διολίσθησης της δραχμής.

Τα υψηλά επιτόκια εκτοπίζουν τις ιδιωτικές αποταμιεύσεις από την πραγματοποίηση επενδύσεων.

²³ Σ. Δημελή, Τ. Κολλιντζάς, Ν.Μ. Χριστοδουλάκης, 1997, σελ. 39

Αλλά και όσες ιδιωτικές επενδύσεις πραγματοποιούνται αφορούν σε μεγάλο βαθμό στη συντήρηση του υπάρχοντος εξοπλισμού και ελάχιστα στην εγκατάσταση νέου. Για παράδειγμα τα έτη 1984 και 1985 οι αποσβέσεις κεφαλαίου φθάνουν περίπου το 80% των ακαθάριστων επενδύσεων.

Ο αυξανόμενος ανοιχτός χαρακτήρας της οικονομίας μετά την ένταξη της χώρας στην Ε.Ο.Κ. το 1981, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη ζήτηση και την εγχώρια στενότητα προσφοράς χειροτέρευε το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας. Το αποτέλεσμα ήταν η ελληνική οικονομία να πάσχει ταυτόχρονα από εσωτερική και εξωτερική ανισορροπία με τάση περαιτέρω επιδείνωσης του προβλήματος. Η κατάσταση αυτή έκανε αναπόφευκτη την εφαρμογή μείζονος σταθεροποιητικού προγράμματος τον Οκτώβριο του 1985, που περιλάμβανε υποτίμηση του νομίσματος κατά 15%, μέτρα δημοσιονομικής περιστολής και μια αυστηρή εισοδηματική πολιτική.

Η μείωση των πραγματικών αμοιβών εργασίας σε συνδυασμό με την συγκυριακή βελτίωση του διεθνούς εμπορίου ευνόησε τις εξαγωγές της χώρας και συνέτεινε έτσι σε μια αύξηση της παραγωγής. Η αδυναμία όμως τους προγράμματος να περιορίσει τη συνολική ζήτηση και η έλλειψη εγχώριων προϊόντων ανταγωνιστικών προς τα ξένα περιορίσε και την επίδραση εισοδήματος και την επίδραση υποκατάστασης στις εισαγωγές, παρά τη σημαντική χειροτέρευση των όρων εμπορίου. Στην πραγματικότητα το μη πετρελαϊκό ισοζύγιο χειροτέρευσε ακόμα περισσότερο και από 3914 εκατ. δολάρια το 1985, έφτασε τα 4412 και 5126 εκατ. δολάρια το 1986 και 1987 αντίστοιχα. Την κατάσταση έσωσε όμως η εντυπωσιακή μείωση της τιμής του πετρελαίου το 1986, όταν τα μέλη του ΟΠΕΚ απέτυχαν να συντονίσουν την προσφορά του αργού στις διεθνείς αγορές. Το πετρελαϊκό ισοζύγιο βελτιώθηκε σε 1080 εκατ. δολάρια το 1986 και αυτό

επέτρεψε να εμφανιστεί μια συγκυριακή συγκράτηση του συνολικού εμπορικού ελλείμματος²⁴.

Η μείωση των πραγματικών μισθών οδήγησε εξάλλου σε σημαντική αύξηση της κερδοφορίας των ιδιωτικών επιχειρήσεων, με αποτέλεσμα την αναζωπύρωση των ιδιωτικών επενδύσεων. Το 1988 οι ιδιωτικές επενδύσεις σημείωσαν ετήσιο ρυθμό αύξησης 11%, τον υψηλότερο από το 1977. Την ίδια χρονιά ο ρυθμός μεγέθυνσης εκτινάχθηκε στο 4,4% χωρίς όμως να μπορέσει να παραμείνει για πολύ σε αυτά τα επίπεδα. Η έντονη δημοσιονομική επέκταση που υιοθετήθηκε το 1988, μετά την εγκατάλειψη του σταθεροποιητικού προγράμματος και η παρατεταμένη προεκλογική περίοδος 1988 – 1990 οδήγησαν ξανά στην αύξηση του κόστους παραγωγής και την έξαρση του πληθωρισμού. Το 1989 ο ρυθμός μεγέθυνσης έπεσε στο 3,5% και το 1990 έγινε αρνητικός (-1%). Την ίδια στιγμή ο πληθωρισμός εκινείτο στα επίπεδα του 21%, από 14% που ήταν το 1988, ενώ η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων έτεινε προς το ίδιο χαμηλό επίπεδο που είχε πριν την υποτίμηση του 1985.

Τα επόμενα χρόνια μέχρι το 1992 που εξετάζουμε εδώ η ελληνική οικονομία αναπτύσσεται με πιο χαμηλούς ρυθμούς. Λόγω της παρατεταμένης κυβερνητικής αστάθειας του 1989 – 1990 παρατηρούνται δραματικές αυξήσεις των δημοσίων ελλειμμάτων και του χρέους που ωθούν προς τα πάνω τα επιτόκια και δημιουργούν συνθήκες επενδυτικής ασφυξίας για μια ακόμη φορά.

---

²⁴ Σ. Δημελή, Τ. Κολλιντζάς, Ν.Μ. Χριστοδουλάκης, 1997, σελ. 40

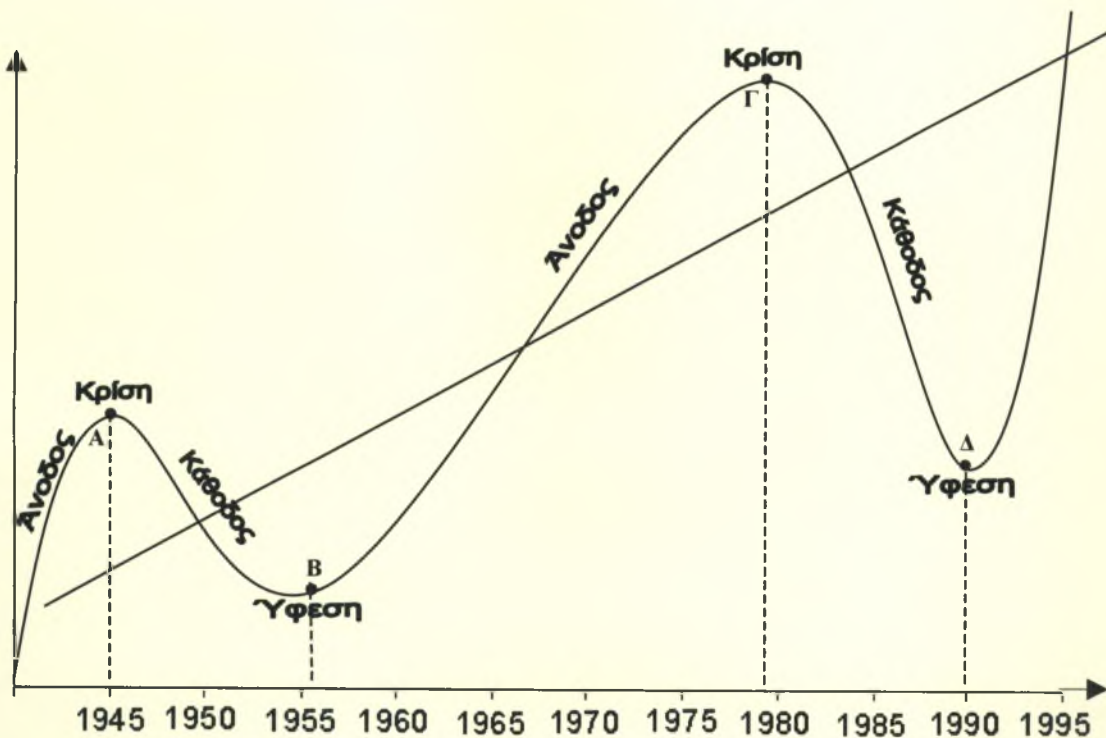
2.3. ΟΙ ΚΥΚΛΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Στο τέταρτο μακρό κύμα που αναλύσαμε παραπάνω, σημειώθηκαν έντονες διακυμάνσεις εξαιτίας των πολλών και σημαντικών γεγονότων που έλαβαν χώρα την περίοδο 1940 – 1990. Η ελληνική οικονομία πληγώθηκε από τους πολέμους που διαδραματίστηκαν, χτυπήθηκε από στασιμοπληθωρισμό, ανεργία, υφέσεις και κρίσεις. Μεγάλες βέβαια ήταν και οι προσπάθειές της για οικονομική ανάπτυξη καθώς οι κυβερνήσεις των ετών που εξετάζουμε αναζητούσαν τρόπους οικονομικής προόδου.

Συγκεκριμένα την περίοδο 1940 – 1990 σημειώθηκαν οι παρακάτω κυκλικές διακυμάνσεις:

1945: ΚΡΙΣΗ
1947-1952: ΚΑΘΟΔΟΣ
1952: ΥΦΕΣΗ
1959-1979: ΑΝΟΔΟΣ
1979: ΚΡΙΣΗ
1980-1990: ΚΑΘΟΔΟΣ
1990: ΥΦΕΣΗ

Διαγραμματικά έχουμε:

Η Ελλάδα από το 1936 και μετά, εξαιτίας των αυξήσεων των μισθών και γενικότερα της καλής πορείας των απαιτήσεων των εργαζομένων καθώς και της μεγάλης αύξησης των αγοραζόμενων βιομηχανικών προϊόντων, έχει μπει σε μια φάση ελεγχόμενης ανόδου μέχρι το 1944. Μετά ήλθε η απελευθέρωση της Ελλάδας από τον εμφύλιο πόλεμο και η οικονομία, λογικό ήταν, οδηγήθηκε σε κρίση. Η αύξηση της παραγωγής γίνεται δυσκολότερη, το κόστος και οι τιμές αυξάνονται και εισέρχεται κάθοδος. Τα παραπάνω φαίνονται αναλυτικά από το διάγραμμα από το σημείο Ο στο Α και από το Α στο Β.

Το 1952 η Ελλάδα παρουσιάζει ουσιαστική στασιμότητα που προκλήθηκε από τη μείωση της αγροτικής παραγωγής λόγω κακών καιρικών συνθηκών και από τη μείωση της συνολικής ζήτησης που προκάλεσε η απότομη περικοπή του σχεδίου Μάρσαλ. Η ύφεση αυτή (σημείο Β) δεν διήρκεσε για πολύ. Μετά το 1953 κατορθώνεται πετυχημένη νομισματική προσαρμογή, που

οδηγεί σε οικονομική σταθερότητα, αυξάνονται οι δημόσιες επενδύσεις, καλύπτεται το συνολικό έλλειμμα, αυξάνεται η

ζήτηση και οι παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η άνοδος του κύκλου όπως διαφαίνεται στο σχήμα στο σημείο ΒΓ.

Η οικονομία αρχίζει να ανακάμπτει το 1968 μέσω της έντονης πιστωτικής επέκτασης και της προσέλκυσης ξένων κεφαλαίων. Διανύει μια περίοδο οικονομικής μεγέθυνσης με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης ΑΕΠ 6% και αγγίζει τα όρια της πλήρους χρησιμοποίησης του συσσωρευμένου κεφαλαίου της και της και της πλήρους απασχόλησης του εργατικού δυναμικού. Κατά την περίοδο 1968 – 1973 τα εισαγόμενα κεφάλαια επενδύσεων αυξήθηκαν. Η ανοδική αυτή πορεία της οικονομίας θα κρατήσει αρκετά χρόνια όπως φαίνεται και από το σχήμα. Το σημείο ΔΕ δείχνει αυτή την άνοδο η οποία θα διακοπεί απότομα το 1980 και θα οδηγηθεί η ελληνική οικονομία πάλι σε κρίση (σημείο Ε). Την περίοδο αυτή τα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού είναι μεγάλα, η προσφορά προϊόντων μειώνεται και ο πληθωρισμός αυξάνεται. Τα αποτελέσματα αυτά οφείλονται και στις πετρελαϊκές κρίσεις που έγιναν τις περιόδους 1973 – 1975 και ανέβασαν στα ύψη τις τιμές του πετρελαίου. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η ελληνική οικονομία να πάσχει ταυτόχρονα από εσωτερική και εξωτερική ανισορροπία.

Η κατάσταση αυτή έκανε αναπόφευκτη την εφαρμογή ενός μείζονος σταθεροποιητικού προγράμματος στα τέλη του 1985 που περιελάμβανε υποτίμηση του νομίσματος κατά 15%, μέτρα δημοσιονομικής περιστολής και μια αυστηρή εισοδηματική πολιτική. Η μείωση όμως των πραγματικών μισθών και η παρατεταμένη προεκλογική περίοδος 1988 – 1990 οδήγησαν ξανά στην αύξηση του κόστους παραγωγής και την έξαρση του πληθωρισμού. Το 1989 ο ρυθμός μεγέθυνσης έπεσε στο

3,5% και το 1990 έγινε αρνητικός (-1%). Την ίδια στιγμή ο πληθωρισμός κυμαίνονταν στα επίπεδα του 21% από 14% που ήταν το 1988 (σημείο Z).

Τα επόμενα χρόνια μέχρι το 1992 η ελληνική οικονομία αναπτύσσεται με πολύ χαμηλούς ρυθμούς.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Αφού παρουσιάστηκαν αναλυτικά όλες οι οικονομικές διακυμάνσεις της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 1895 – 1990 μπορούμε να οδηγηθούμε στα παρακάτω συμπεράσματα.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι μετά τον αντιπληθωρισμό των ετών 1897 – 1910 και την ανόρθωση της αξίας της δραχμής, η Ελλάδα εισέρχεται σε μια περίοδο οικονομικής ακμής που θα συνοδευτεί από την εδαφική εξάπλωσή της και από μια ένταση της βιομηχανικής δραστηριότητας. Η μικρασιατική καταστροφή θα συρρικνώσει τις βλέψεις του ελληνισμού και θα έχει πολλαπλές επιδράσεις στην οικονομία. Πιο συγκεκριμένα διευρύνεται η αγοραστική δύναμη στην αγορά του εθνικού κράτους, υπάρχει άφθονη προσφορά εργασιακής δύναμης, μεταφέρονται κεφάλαια από τη Μικρά Ασία στον Ελλαδικό χώρο και η εκβιομηχάνιση της χώρας προοδεύει. Επίσης η ανάγκη αποκατάστασης των προσφύγων, η αδυναμία κάλυψης των δημοσίων δαπανών και η ανάγκη προσφυγής στον ξένο δανεισμό οδηγούν σε έναν φαύλο κύκλο πληθωρισμού και χαμηλού βιοτικού επιπέδου για τις μεγάλες μάζες των εργαζομένων.

Η ελληνική οικονομία κατά το πρώτο μακρό κύμα (1895 – 1940) αντιμετωπίζει τρεις υφέσεις:

- το 1922,
- το 1926 και
- το 1932,

οι οποίες εναλλάσσονται με ανοδικές φάσεις. Με εξαίρεση την Τρίτη που αποτελούσε μια σταδιακή πτώση η οποία άρχισε από το 1929 και παρατάθηκε ως το 1932 οι άλλες δύο ήταν παροδικές και επήλθαν ξαφνικά, η πρώτη από πολιτικούς και η δεύτερη από οικονομικούς παράγοντες, η δε ανάκαμψη από αυτές ήταν επίσης γοργή, άσχετη από την έντασή τους.

Το 1922 λοιπόν επιτράπηκε στην Ε.Τ.Ε. να εκδίδει και για δικό της λογαριασμό τραπεζογραμμάτια για να αγοράσει συνάλλαγμα πέρα από το ποσό που δικαιούταν. Έτσι υπήρχε μια τεράστια διόγκωση της νομισματικής κυκλοφορίας που από 436,8 εκατ. δρχ. το 1916 έφτασε τα 1425,3 το 1920 και 4616,6 εκατ. δρχ. το 1924. Έτσι λοιπόν από το 1919 και μετά αρχίζει η υποτίμηση της δραχμής και η κρίση στην οποία κυριαρχούν η στενότητα συναλλάγματος και περιοριστικά νομισματικά μέτρα. Αποτέλεσμα ήταν η μείωση του εισαγωγικού εμπορίου και η πρόσκαιρη παράλυση της οικονομικής δραστηριότητας, η ύφεση.

Το 1926 έχουνε την εφαρμογή περιοριστικής νομισματικής μεταβολής. Αυτή οφείλεται στην εμμονή ορισμένων κύκλων να εφαρμόσουν αντιπληθωριστική πολιτική, να εξαλείψουν τα ελλείμματα του προϋπολογισμού και να ανατιμήσουν το νόμισμα. Τα μέτρα αυτά φέρνουν άνοδο της τιμής του συναλλάγματος και μείωση των εισαγωγών. Έτσι διακόπτεται πρόσκαιρα η διαδικασία εκβιομηχάνισης.

Το 1929 – 1932, η παγκόσμια οικονομική κρίση οδηγεί σε μια τάση για φυγάδευση κεφαλαίων στο εξωτερικό που ενισχύεται από την επίσημη μετατρεψιμότητα της δραχμής σε συνάλλαγμα. Έτσι περιστέλλεται πάλι η νομισματική κυκλοφορία για να φτάσει η επενδυτική δραστηριότητα στο χαμηλότερό της σημείο το 1932. Μετά το 1932 η αιτιακή σχέση μεταξύ ελλείμματος εμπορικού ισοζυγίου και επενδύσεων δεν υπάρχει πια. Παράλληλα επαναπατρίζεται το φυγαδευμένο κεφάλαιο και εξοικονομούνται πόροι, ώστε με την κρατική δραστηριότητα και την εξισορρόπηση του εμπορικού ισοζυγίου να χρηματοδοτηθεί η βιομηχανική δραστηριότητα.

Όσον αφορά το εθνικό εισόδημα της περιόδου 1895 – 1940 βλέπουμε στον παρακάτω πίνακα ότι κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας κρίσης μειώνεται αισθητά ενώ μετά αυξάνεται στην αρχή με μικρούς και μετά με γρήγορους ρυθμούς.

ΕΘΝΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, 1927 – 39			
	εκατ. δρχ. τρέχουσες τιμές	εκατ. δολ. τρέχουσες τιμές	εκατ. δρχ. σταθερές τιμές 1914
1927	44.062	590	24.615
1928	46.128	600	24.693
1929	44.529	640	23.156
1930	42.701	600	25.387
1931	39.404	510	25.581
1932	43.665	330	24.627
1933	49.123	340	25.799
1934	52.475	490	27.090
1935	54.989	510	28.388
1936	59.368	550	29.274
1937	67.692	610	30.980
1938	72.342	640	33.291
1939	67.250	540	30.948

Ακολουθεί το τέταρτο μακρό κύμα και η μεταπολεμική περίοδος που εκτείνεται από το 1940 έως το 1990. Αμέσως μετά την απελευθέρωσή της, τον Οκτώβριο του 1944, εν μέσω μιας μεγάλης οικονομικής και πολιτικής αστάθειας, η Ελλάδα έκανε την καθοριστικότερη για το μέλλον της, θεμελιακή επιλογή οικονομικού και κοινωνικού καθεστώτος. Η ελληνική ιθύνουσα τάξη επέλεξε το δυτικό κοινωνικό και πολιτικό σύστημα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας που συνδυάζεται με τη μικτή οικονομία της αγοράς²⁵.

Η ελληνική οικονομία λοιπόν μετά το 1950 γνώρισε τους εντυπωσιακότερους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης της ιστορίας της, πραγματοποιώντας έτσι ένα μικρό «οικονομικό θαύμα»²⁶.

Το ΑΕΠ το 1947 αντιστοιχούσε στο 75% του 1938 και δεν το ξεπέρασε παρά το 1952. Γενικά η ελληνική μεταπολεμική οικονομία γνώρισε ένα μέσο ρυθμό μεγέθυνσης πραγματικού ΑΕΠ κατά 6,5% για 20 περίπου χρόνια, που αποτελεί τη δεύτερη καλύτερη επίδοση μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, μετά τη Δ. Γερμανία. Την ίδια πορεία είχε και το εθνικό εισόδημα της Ελλάδας την περίοδο αυτή, αφού ανέρχονταν συνεχώς. Τα παραπάνω φαίνονται αναλυτικά το ακόλουθο σχεδιάγραμμα:

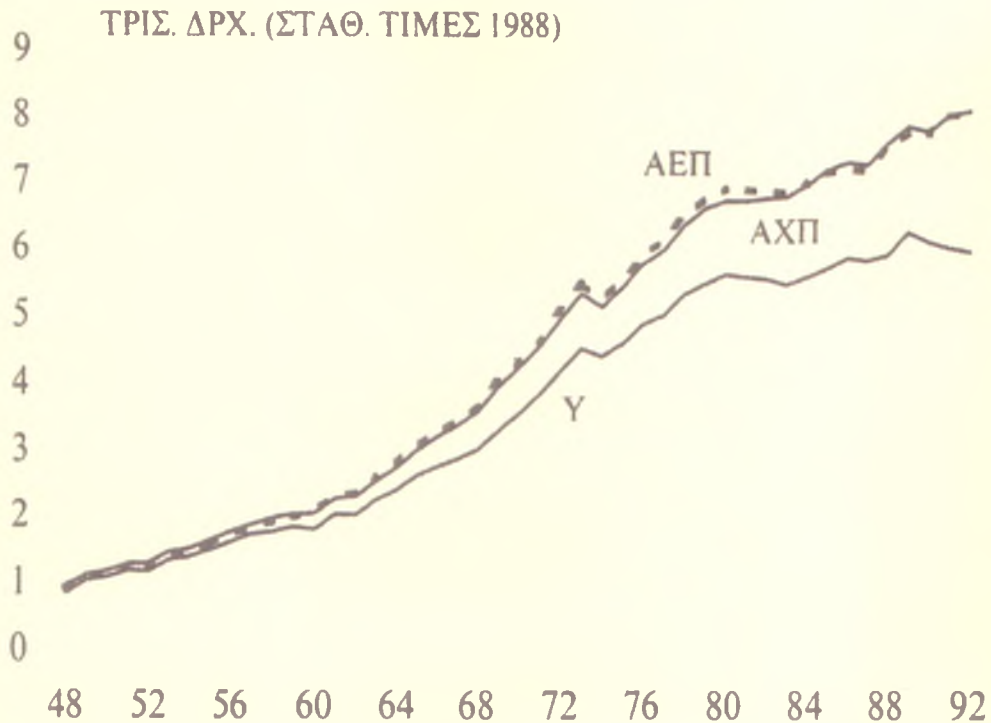
---

²⁵ Μ. Ζουμπουλάκης, 2005, σελ. 35

²⁶ Μ. Ζουμπουλάκης, 2005, σελ. 35

Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ), Εγχώριο Προϊόν (ΑΧΠ) και Εθνικό Εισόδημα (Υ) της Ελλάδας, 1948-1992

Το 1973 σηματοδοτεί την αλλαγή φάσης στη μεταπολεμική εξέλιξη της οικονομίας. Την επόμενη εικοσαετία (1973 – 1995) ο μέσος ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ της Ελλάδας είναι μικρότερος του 2% όχι μόνο εξαιτίας της στασιμότητας της διεθνούς οικονομίας αλλά γιατί από το 1980 και μετά η Ελλάδα θα γνωρίσει μια εκτεταμένη περίοδο εισοδηματικών παροχών και επιχειρηματικών επιδοτήσεων σε συνθήκες ύφεσης με δραματικές συνέπειες για το δημόσιο χρέος. Μετά το 1980 λοιπόν η Ελλάδα πλήττεται από τα μεγάλα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού και αύξηση του πληθωρισμού σε 21%. Το 1989 ο ρυθμός μεγέθυνσης έπεφτε στο 3,5% ενώ το 1990 γίνεται αρνητικός (-1%).

Έτσι λοιπόν το τέταρτο μακρό κύμα χαρακτηρίζεται σύμφωνα με τον Kondratieff από μια μεγάλη άνθηση των ετών 1940 – 1970 και μια μεγάλη κρίση ή σιωπηρή κρίση των ετών 1970 – 1990.

Από το 1990 και μέχρι σήμερα η ελληνική οικονομία βαδίζει στο πέμπτο μακρό κύμα!

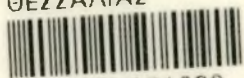

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΜΙΧΑΛΗΣ ΨΑΛΛΙΔΟΠΟΥΛΟΣ, 1989, Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 1929 ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΙ, ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
- ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΤΣΟΥΛΦΙΔΗΣ, 2003, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
- Σ. ΔΗΜΕΛΗ – Τ. ΚΟΛΛΙΝΤΖΑΣ – Ν.Μ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗΣ, 1997, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ
- ΜΙΧΑΛΗΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ, 2005, ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ
- ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, 1999, ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ, ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ.
- ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΖΩΗ, ΕΚΔΟΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΧΑΤΖΗΪΑΚΩΒΟΥ Α.Ε., ΤΟΜΟΣ 4^{ος}
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΔΡΑΚΑΤΟΣ, 1988, Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ.✚

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000074690